

Из садржаја:

С. ОПАЧИЋ-ЂАНИЋА

Народни обичаји
Срба на Кордуну

М. ЗЛАТАНОВИЋ

Бројанице

М. ДИМИТРИЈЕВИЋ

Успаванке

С. АЏИЋ

Народне приче
из Херцеговине

Л. КЕЦМАН

Народне приче
о вештицама

Ј. ТРИФУНОСКИ

Двоверство
у струмичком крају

РАСКОВНИК

Ј е с е н
1 9 8 3.

Расковник је некаква
(може бити измишљена) права
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки друшћ заклоп
отвори сам од себе

Из Вуковог „Рјечника“

B. H. Topolje

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Београд, новембар 1983. Година X,
број 37.

УРЕДНИШТВО

Драгослав Антонијевић

Вера Колаковић

Ненад Љубинковић

Радослав Миросављевић

Љубинко Раденковић

(главни и одговорни уредник)

Велибор Лазаревић

(секретар Уредништва)

Борђе Драгосавац

(технички уредник)

ИЗДАВАЧ

НАРОДНА КЊИГА — БЕОГРАД

Шафарикова 11

За издавача

Видак Перић, директор

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе по могућности откупцане машином у пуном прореду, слати на адресу: „Народна књига“ (за „Расковник“), Београд, Шафарикова 11.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата за Југославију 400 динара. Претплату упућивати на жиро-рачун „Народне књиге“ 60801-603-15400, са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе \$ 15; СР Немачка DM 35; Француска Ffr 75.

Претплату за иностранство упућивати на девизни рачун „Народне књиге“ код Југобанке: 60811-620-58-8206/10-6-1051.

Телефони: уредништво 324-764, служба претплате 322-464; комерцијална служба 323-910; рачуноводство 635-025; пропагандна служба 324-764.

Уредништво прима уторком од 14—15 часова.

Штампа ГРО „Просвета“, Београд,
Буре Баковића 21

Број штампан у 3000 примерака.

Цена једног примерка 100 динара.

Станко Опачић-Ганица

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ СРБА НА КОРДУНУ

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ

Увод

Свадбарски обичаји су се као и све друго мјењали према приликама и условима живота. Код Срба на Кордуну они су се између два рата измјенили само утолико што су до краја 19. вијека сватови ишли по Ђевојку јашући на коњима и водећи једног седланика за младу, а онда се постепено прелазило на превоз колима. Још су понеће јашила само по двојица барјактара и муштулџија, па је и то нестало. Све остало између два свјетска рата задржало се исто. Углавном, пјешке сватови нијесу ишли никад, ни кад је било близу. А близу је ријетко и било јер је код Срба прастари обичај да се момак не жени из близине него што из даљег, то боље. „Боље је да се крв мјеша“ — говорили су стари сељаци. А била су за то још два разлога. Није добро да Ђевојчина мајка одмах дозна ако јој је у новој дружини ћерку неко криво погледао. И други, за прилике на крајини природан: граничар, вјечити војник, није се рано женио. Служио је неће на граници и тамо неће бегенисао Ђевојку, па обавјестио родитеље тражећи пристанак и благослов.

Тако је овђе давно ишчезао обичај да родитељи момку траже Ђевојку и да га према свом нахођењу жене. Тога је било, али само као изузетак.

Снага обичаја је велика па је дубоко улазила и у душе младих, јер се знало да никад момак није оженио Ђевојку која му се прије женидбе подала, па су се управо оне тога чувале, а ни момци знајући да је то за Ђевојку пропаст нијесу на-

сртали. Није било ни потребе, јер је Крајина увјек имала много удовица погинулих граничара, које су биле слободније па су се момци са њима забављали. Иако је овђе давно ишчезао прастари обичај — контрола невјестине кржаве кошуље — остало је да се Ђевојке ипак чувају тога.

Дакле, кад би момак дао родитељима на знање да је бегенисао Ђевојку, да и она њега воли и пристаје, родбина је обично нашла начин да се распита о њој и да је види. Распитивало се за све, осим Ђевојчине љепоте, која је ствар младожење.* О томе, каква јој је дружина, мајка и тетке, како су дојиле дјецу? Јесу ли умјешне у пољу, ткању и везиву, јесу ли се у кући рађали богаљи и сл. Мираз се никад није помињао нити је нешто значило, јер су у кућним задругама биле најважније вриједне руке и слога. Одатле и пословица: *Не узми врага ради блага*. Мираз је занимао само трговце, бирташе и самовласнике. А како на Крајини ево све до 1960. године није било у селу самовласника, за миразом су трчали само трговци, чије су куће готово по правилу у моралном погледу служиле народу за ругло па је и то гледање народ обиљежио пословицама: *Душеван и поштен трговац, не обогати; Само трговац и бирташ и властите жене продају*. Јавно је мњење села имало велики значај, јер је ријетко било неправедно. Кућење ваљане Ђевојке се сматрало смртним грјехом, исто као крива присега код суда, јер то се свети (у кући се рађају богаљи, скапава марва и сл.). Дакле ако је ту било у реду, момак је добио благослов родитеља. Ако је родбина пронашла са чим није задовољна, долази до озбиљног разговора са момком и каже му се све што се чуло и утиче се на њега па се некад ствар успије развалити, а некад не, и у том случају момак сам носи одговорност па како му драго и не забрањују му да се ожени Ђевојком коју је изабрао.

Кад се догоди да се Ђевојчини родитељи не слажу, то се рјешава лакше. Ако ова воли момка, искраде се из куће и он је доведе без свадбе,

* Постоји и пословица *И лијена јабука може бити црвљива*.

која се касније обави. За Ђевојку је то велики ризик, али није срамота, јер се сматрало гријехом растављати мило и драго. То су била правила, а све остало изузеци.

ПРОШЊА

У прошњу иде момак, отац му, или, ако нема оца, мајка, и највише тројица кумова и пријатеља. Долазак просаца је уговорен, па све чека спремно. Момак и Ђевојка пред свима изјаве да се воле. Тада се скида икона крсне славе са зида, над којом млади добију благослов, пољубе икону и родитеље у руке и момак Ђевојци даје јабуку у коју је утиснут дукат. Момков јој родитељ тада даје одређену суму новца за припрему дарова. То се зове: *Примила је Ђевојка јабуку у новце*, па је прошња обављена. Тада неко од просаца отвара прозор и испаљује пушку. А како се на Кордуну никада дабе није пуцало, за село је то био знак да је Ђевојка испрошена.

Софра по обичају дочекује просце прекривена столњаком, али празна, и тек тада долази на сто, као прво послужење, ракија и здјела јабука и ораса. Уговара се вријеме свадбе, и кад је то готово, просци још бивају почашћени сиром и кајганом и одлазе, јер прошња обично траје од вечера до пред поноћ, и нема никаквог славља.

ПРСТЕНОВАЊЕ

Послије прошње то се одмах јавља свештеницима чијој парохији припадају, и ако су двије цркве у обје. Три нећеље узастопце са олтара свештеници најављују женидбу по имену и презимену, тражећи да им се јави ако постоји запрека, нпр. сродство до петог кољена, или кумство и сл. Четврте је нећеље прстеновање које се обавља код Ђевојчине цркве. Тада долазе младенци, њихови очеви и по који од Ђеверова, па кум и још мало ко. По завршеној литургији кум пружи свештенику пршћење и овај их ставља младенцима на прсте, благослови их и говори им о значају брачне везе,

они му пољубе руку па је и то готово. Младенци добију задатак да пред дан свадбе посте бар сриједу и петак како би се прије вјенчања исповједили и причестили.

Послије тога или одлазе к Ђевојчиној кући на ручак, или не, јер није обавезно, па како се договоре, а ни ту се не приређује никакво славље. Свештенику дар није обавезан тада, али му дају.

Између прошње и свадбе момак одлази Ђевојци у посјету углавном увече, кад су у кући Ђевојке и жене које спремају дарове и ће се до дуго у ноћ игра, пјева, и ради.

КИЂЕЊЕ И ОПРЕМАЊЕ РУВА

Дан или два прије свадбе, долазе с колима Ђевојчиној кући Ђевогија, кум Ђевер и то редовно ујутру, јер се руво вози само дању. На кола се натовари шкриња, а код имућнијих и двије, па и ормар, а већ двадесетих година овог вијека и шиваћа машина. Све се то на колима окити тако да се шкриње и не виде. Најприје се покрива копертама, на које долазе биљци, ћилими, шаренице, торбе, бисаге, женске ручне торбице и мушки торбаци, а онда пешкири и кљечане коњске коњозобице и онда се повеже ужетима. Ништа се све до послије овога рата није китило или камуфлирало разним обојеним папирићима као у неким другим крајевима. На коње су о комоте качени пешкири, какве су добили за око врата и пратиоци рува. Тада Ђевогија обавезно сједа на врх тога товара, док кум или Ђевер управљају коњима. Код сваког поласка кочијаш направи знак крста канцилуком, прекрсти се и онда неко изметне пушку за срећна пута и креће се. Пролазак Ђевојачког рува кроз села, побуђује велик интерес посебно код женског свијета и дуго се прича са каквим је укусом руво окићено.

Кад руво стиже кући уноси се у вајат или собу за младенце, ће се пуштају само најближи, а шкриње се не отварају (да неко пакостан не подметне чини). Отварати шкриње кажу, не ваља се, још из разлога да млада не буде нероткиња.

СКУПЉАЊЕ СВАТОВА И ОДЛАЗАК ПО МЛАДУ

Позив у сватове се врши једноставно. У кући се договоре ко ће бит позван и њима јавља неко од дружине. Кум судјелује у свим договорима. Сватова се позива од осам па до шеснаест, (зависно од имућства) а незван нико не долази. Свадба траје двије ноћи и један дан, па ма колико куће момка и његовке биле удаљене, јер су то као много шта условљавале прилике на вјечито ратујућој Крајини, па се тај обичај до дана данашњег одржао и ако се у другим поступцима из основа измјенио. (До овога рата био сам у много сватова и вршио све функције од ђевера, кума па до старог свата — једанпут сам био чак и ђувегија, а овђе као примјер узимам тридесете године кад се женио Душан Симић из Млакоца, ће сам био кум. Сватова је било дванаест јер се сватови увјек позивају на пар, да би ко зна зашто из старих обичаја млада морала бити непарни број.) Но кад их је и мање, по младу иду троја кола, како би се она возила у средњим а двоја била предходница и заштитница, а у та су двоја по један барјак. За свадбу се узимају у селу најбољи коњи и свако је поносан ако на његове падне избор. У сватове се не позива ни најближи рођак ако је пијаница и кавгација, да би се очувало достојанство свадбе, јер се у селу о ничем толико не прича колико о ономе шта се у свадби издогађало.

Сватови се скупе већ у сумрак, па вечерају, изаберу старог свата који је један од најмудријих међу њима, добар познавалац обичаја, јер он, као командир код војске, одређује све поступке, који се безпоговорно морају извршавати. А онда, баш њега чека тамо код његовине куће исто тако мудар чоек који врши дужност домаћина и са којим ће се по обичају морати надмудривати.

Код поласка староста пред полазак упућује: 1) Да се нико не смије опити све до доласка са младом овђе, а тек онда како им драго; 2) Да се уз пут не смије ником, а нарочито женама које најмасовније прате пролазак сватова, добацити ру-

жне ријечи; 3) Код Ђевојчине куће се морају понашати тако, да их сви заволе као паметне људе и опет зажеле као драге госте; 4) Да се буклије које ће износити крчмари пију мало, да неби стекли глас погузија, јер се буклије не плаћају; и, 5) Да пуцају из пушака само кад староста одреди.

Пошто сватови посједају у кола и кочијаши направе знак крста пред коњима, прекрсте се и прочитају оченаш за сретна пута, сватови истуре неколико пушака и крену.

ДОЛАЗАК К БЕВОЈЧИНОЈ КУЋИ

На домак Ђевојчине куће сватови најављују долазак истурањем неколико пушака, коњи успоравају ход, па барјактари искачу из кола и кад стигну на улазна врата на којима укрсте барјакте, траже муштулук, јављајући да долазе драги гости, али не добивају ништа. У то стижу сватови и неко из куће пита, ко су и од куд су и са каквом намјером у ово доба узнемирују поштену кућу. Говоре им да се одмах торњају одкуд су дошли док су читави, јер се ова кућа у своје врјеме знала курталисати и турских буљука који су овако по ноћи ненадано долазили, а да не би данас групе скитница и сл.

Барјактари одговарају, да нијесу ни Турци ни хајдуци него честити намјерници који желе да се одморе. Тада вратима прилази стари сват коме се за ђемером види кубура и кад са друге стране прага стаје домаћин исто тако са руком на кубури за ђемером што се освјетљено фењерима мора добро виђети. Први се јавља домаћин из куће и каже:

— *Иако долазите у невријеме, као звукови, колико видим, имате и старјешину, па јеси ли добронамјеран или спреман на кавгу, кажи ми ко си и откуда си, намјернице, јеси ли Турчин или немаш никакве вјере? А стари сват одговара:*

— *Нијесам пријатељу ни Турчин ни разбојник, него прави Србин и крсну славу светог Бурђа славим и живим у селу (Н) четири сата хода ода-*

вле. Село ме сматра поштеним чојком и невоља ме нагна да се у ово доба пред твојим прагом појавим.

— Чекај, кажеш да си поштен Србин, као да ја не знам да и Срба има непоштених. Једни се потурчише, други коримише, па злотвори по-сташе.

— Знам пријатељу, да је тешко бити Србин, па поштен, на овој проклетој вјетрометини граничарској, ће нас невоља за невољом вија, али ако дозволиш казаћу ти што ме оће донесе.

— Па де да чујем.

— Имам лијепо стадо оваца и јањаца, а овце ми неки дан залугаше на ваш атар. Међу њима је било једно најљепше јање које ми дјеца размитише и толико га завољеше да су га пазили као да је чељаде. Кад пастири раздвојише стадо од вашег и кући догнаше, дјеца ми опазише да нема баш те овчице, њиове љубимице. Пријатељу, ако ћеш ми вјеровати, настаде плач и бугарање, да не би више ни да је половина стада нестало. Ту жалост ми срце не може подњети. Кући се не смијем вратити без тог јањета јер ће ми дјеца од јада пресвиснути. Пропитао сам и од честитих људи дознао да је тамо било и твоје стадо и других твојих комшија, па вељу да најприје к теби свратим. А како је твоје стадо на гласу, можда је наше јање међу њима а да ти и не знаш, па те молим да скупа потражимо, ако је ту кад се јавим можда ће или оно мене или ја њега познати.

— Добро, то би се и могло вјеровати, али зашто ради једног јањета поведе толике људе, ко да на војску идеш.

— Е па то су све моја браћа, кумови и пријатељи, и кад пође, не дадоше ми самом, него пођоше са мном, да је веселије, а и како и сам кажеш, никада ноћи није вјеровати.

— Да, да пријатељу, лијепо си смислио ту причу и дај божје да је истинита, не желим ја туђе присвојити. Само да ли ти знаш ону о двојици комшија како су грах носили са сајма.

— Не, нијесам чуо.

— Е, онда чуј. Враћали се са сајма двојица комшија са торбама на лећима. Једног су звали поштени а другог непоштени. Поштени је на сајму нашао и купио торбу гра за сјеме јер му се сорта допала, па кад на путу стадоше да се одморе, поштени да се похвали одријеши торбу и показује како је лијепу сорту гра купио да сјеме заметне. Непоштени кад виђе, копа нешто по џепу и извади сасвим слично зрно гра, и рече: — Па ево видиш, то је мој, ја ту сорту већ одавно имам и добро ми раћа. А онда баци то зрно у торбу поштеном и овај се запрти и кренуше. Кад се камише растати наједном се непоштени нешто сјети и поче јадиковати, како му је оно зрно гра неки завјет, шта ли па био заборавио, а без њега ће бити зло, па лијепо замоли поштеног да му га врати. Овај одријеши торбу и непоштени тражи своје зрно и кука и прича како га он добро позна али га одозго нема јер се сигурно дубље замијешало. Поштени види шта овај оће, нуди му прегршт а он разгрће и не налази га. Најзад кад поштеном досади па да не буде белаја, тражи да непоштени одријеши своју торбу и поштени му у њу сасу пола торбе гра и рече: — Ево, на, па носи па код куће тражи своје зрно ваљда није сишло на дно торбе. Какав је непоштени узео би он све, али се бојао да поштена добричина не изврне ћурак па не да ништа. Запрти торбу и одоше свако себи. Ето сад си чуо, и како ћемо ми сада међу педесет јањаца познати твоје?

— Пријатељу, рече староста, нијесмо дошли ни да варамо ни да отимљемо него да се у поштењу састанемо и растанемо. Заједно ћемо погледати, а ја ћу вабити, па ако је ту јавиће се, ако није и не јави се ми ћемо потражити код других комшија.

Послије још неколико питања и одговора, водећи рачуна да нијесу досадна, жене из куће дају на сваки барјак по пешкир, које барјактари вежу и одлазе да неће повише истакну барјаке а сватови улазе у кућу, дочекани са крувом и соли.

Столови су застрти бијелим столњацима, на којима стоји неколико пуних здијела јабука и ора-

са а сватови стављају на сто своје плоске и флаше са остацима пића јер сад нико не пије. Сједају око стола без реда, а староста и домаћин се споразумију да ће пастирица која најбоље позна стадо, доводити јањце и они нека препознавају.

Пастирица је врло окретна дванаестогодишња Ђевојчица која је своју улогу добро научила, долази с поља са двојицом мушкараца који међу собом воде Ђевојку (редовно младића преобученог у женску одјећу) до те мјере накараћену прђама да мора изазвати смјех. Она, тобож срамежљива, навлачи рубац на лице, а пратиоци кажу: — *Ево добри људи, ово је јање нешто друкчије од наших, па ће можда то бити што тражите.* Староста прилази мало ближе, ваби, али овчица ћути и кврка, не одзива се. Значи није, и нико се не љути, него је враћају да потражи другу, па се неки сјети и прасне овчицу ногом у тур, сину рокље, а испод њих се виде 'лаче. По соби се ори смјех. Сад исти тобожњи Ђевери доводе другу још грђу. За другу се обично нађе у селу какав дугајлија кога доста пристојно обуку у женско. Али треба замислити Ђевојку која своје пратиоце може у тјеме пољубити, а сваке су јој женске рокље педаљ изнад кољена испод којих се виде рутаве мушке ноге са огромним опанцима. Она је нагарављена и чим се појави на вратима почне блејати и трчи равно на старосту, хоће да га пољуби. Иза њих Ђевојчица виче: — *Ето то је ваше, види се да вас позна.* Староста се брани и виче да није, јер је његова нешто мања од ове и није овако гаравог лица, него бјела и граораста. И док се све по соби зацењује од смија пратиоци одвлаче то „јање“ натраг, али оно не добива ногу у тур, него сваком руком зграби по једног пратиоца и баца их на земљу па блејећи побјегне на врата. — *Горопадно неко јање!*, виче неко а смјех се дуго не стишава, ако је улога добро одиграна, али се тим не свршава.

Трећи пут пратиоци доводе праву бабу, најбрбљивију која се могла наћи у селу. Обевена је заиста у Ђевојачко руво, накинђурена, па већ то изазива смјех јер лице није маскирано него природно, старачко. Она још са врата шири руке, безубо шушљече и иде к старости и брбља како

га се зажелила откад је залутала у туђе стадо, па ако га се докопа, пољуби га иако се овај брани. Бевојчица довикује гласно: — *Ето, ваљда смо сад нашли право. Водите је одмах, јер ми не да мира стаду, превише сте је размитили.* Некад се то слабо и чује од вриске и смија. Староста безбелги, ни на то не пристаје, тврдећи да је његова била нешто млађа. Пратиоци је одводе натраг при чему се баба нападно руком чеше отрага.

Кад се смјех стиша прилази к старости домаћин и озбиљно му нуди све три овчице па нека код куће бира која је права, као онај своје зрно гра. Староста тврди да он није непоштен, па то и не може стрпати у торбу као онај грах. Моли домаћина да дозволи да се одморе и крену даље. А кад домаћин дозвољава, староста распоређује сватове, ће ће ко сјести. Он сједа за сто испод иконе крсне славе, а њему с десна кум и бевер, остављајући између себе празно мјесто за младу, а с лијеве му сједају Ђувегијин отац или стричеви а онда други. У другом крају собе је други сто за који сједају домаћинови узваници који се не мјешају са сватовима.

На сто се износи пиће и чаше, али још нико ништа не узима и сада све постаје озбиљно. Бевојку доводе двојица браће или братучеда, кога већ има, и стају на сред собе лицем према старости и она се дубоко поклони и промрмља: — *Помози нам бог!* Нашто сви одговарају: — *Бог нам помагао.*

Тада испред Ђевојке излази пастирица са канџијом и канџилуком у руци. Пита, је ли сад довела право јање. А кад староста потврђује, она наставља, како се намучила док је пронашла и препознала, па им довела оно што траже. Мисли да ће јој поштени људи тај труд платити. Староста захваљује, устаје и пружа Ђевојчини ситну пару. Она прима, погледа и тобож зачуђено пита: — *Па зар само толико? Зар ви тако мало цјените ово драго јање за којим толико плачете?* Удара канџилуком по земљи и виче: *Не дам! не дам!* Староста сада пружа нешто крупнију пару, али мала поново удара канџилуком по земљи и поново виче да не да. — *Ја сам то јање од једних вукова одбранила, па сад не дам другима.* Сад

староста признаје малој труд и захваљује јој, прича како су сиромаси и много се истрошили и сл., што му падне на ум, моли да их много не глоби, а онда устаје, излази иза стола, пружа малој озбиљан дар и љуби је у чело. (Тим улога мале још није завршена.) Староста се сад љуби са пратиоцима а Ђевојка га љуби у руку и он је води за сто и предаје куму и Ђеверу који је сједају између себе. Тада долази иста Ђевојчица са неколико жена и Ђевојака носећи сватовске ознаке. То су преклопљени у трокут око 15 сантиметара парчићи српске тробојке на које су ушивени стручићи босиљка. Оне то каче сватовима на ревере прслука и тек тада они се познају да су сватови (други се не ките). Бүвегија, кум и Ђевер једини сједе за столом са капама на глави, на којима имају исте ознаке као на реверу, док су сви други гологлави. Не зна се зашто та разлика, али је тако од вајкада.

После овога чаше се први пут наточе, сви устају, крсте се и староста чита оченаш, па испијају и сједају да се послуже јабукама и орасима. Како се женска чељад никада није опијала, то сад кум и Ђевер испијају њену чашу јер се ваља испити, па ће тако цијеле свадбе. Кад је Ђевојка сјела са сватовима за сто, тада сватови отварају прозоре и истурају све пушке које имају, а послије се пуца само по који пут појединачно.

Код других чаша устаје староста да поздрави домаћина и његову дружину и да се захвали на дочеку и части. (То је свађа понешто друкчија, и врло често у пословицама или десетерцу). Овђе биљежим како је то стари Бүро Михајиловић рекао, и то само главно:

Драги наши нови пријатељи! Чоек је без дружине, кумова и пријатеља што и окресано дрво, које вапи за сунцем и божијом кишиом да зазелени. Пријатељство је биљка, коју су нам стари засадили, одњеговали и у аманет оставили да је чувамо и његујемо, јер нас је она на овој Крајини, крвавој хаљини, хранила, и од пропасти сачувала, па ево и ми дођосмо к вама по овај лијепи цвијет, да га у свој врт пресадимо, да рађа

и да се множи како је то бог одредио. Ви га од срца дадoste и ми га од срца примамо.

Да бог да, нас овај цвјетак чврсто у пријатељство повезао, јер ћемо га чувати и бранити од корова, да би се ви с нама и ми с вама могли поносити и једни другима у невољи у помоћ прискочити.

*За то дао бог, све вам се ширило,
висило,
поносило,
Као тица висином,
као риба дубином,
Као јелен рогом,
као јунак слободом.
Окна вам се у амбару житом пресинала,
Краве вам се и овце близиле,
А жене вам дјецом кућу пуниле.
Коњи вам од претилости вршитали, а
момци вам се у седлу као војводе држали.
Бевојке вам се љепотом, ткањем и везивом
поносиле и мушке очи заносиле.*

Та, као и друга и трећа здравица, пију се на искап, а у трећој домаћин одговара на старостину здравицу и захваљује на лијепим жељама како зна и умије.

Доручак је углавном сир и кајгана, па се прелази на вино, а онда се сватови дижу, сједају у кола и полази се на вјенчање.

Младенци, кум и бевер најприје свраћају к попу да се упишу и даду му дар у новцу.*

* (Ту су се код Срба одржали стари обичаји из доба Крајине кад је православна црква била или непризната или прећутано трпљена, па је поп за вјенчања, крштења и друго, добијао што му се дало или колико је био вјешт да измами. Црква је доносила прописе за те таксе али није имала иза себе власти која би штитила те прописе. Сад кад је поп то могао тражити по пропису ријетко је који то чинио а грамзљив је горе пролазио него онај који није тражио. Појављивао се инат и пркос, тако развијен код граничара који су за инат живили и опстали под Бесарском власти. Једноставно или се код таквог попа нијесу хтјели вјенчати, или су се вјенчали код сусједне цркве и попа који је остао чоек и томе би дали добровољно често више него је онај грамзљиви тра-

Младенци се најприје исповиједу, по обичају код Српске цркве, заједно, јер се за гријехе не испитују, него им свештеник каже: — *Да сте грешни, грешни сте, јер смо сви грешни. Молите се богу и поштено живите па ће гријеси бити опроштени.* И то је све. Некад поп тражи да младенци прочитају неку молитву, некад и не тражи него их причести. Тада им свештеник измјени пришћење, узму се за руке преко којих кум завеже пешкир а свештеник стави вјенце на главе, па послије молитве прођу три пута око часне трпезе за свештеником који пева одређену молитву. Кум и бевер иду за њима упаљеним свијећама.

Кад је то готово и свештеник заврши посљедње „Исаије ликуј“, скида им вјенчиће са глава, држи говор о значају брака, зажели срећу и скида им пешкир са руку (који остаје њему). Тада тражи да се младенци пољубе и вјенчање је готово. Сватови прилазе, честитају и љубе се с њима и креће се к бевевојчиној кући на ручак.

За вријеме чина вјенчања, црквењак загрми са двије или три прангије и на поласку га староста дарује. Дјечурлија која их чека око цркве сада виче: *Куме изгоре кеса!*, и он им баца ситни новац по трави око кога се дјеца отимају.

Повратак сватови најављују пуцањем из кубура, улазе и сједају за столове јер сада нема никакве церемоније. Жене одводе бевевојку у другу просторију, скидају јој са главе рубач и стављају на главу бијелу повезачу какву ће до смрти носити и млада се враћа међу сватове. Код тога мјењања рубца за повезачу, чује се плач и ридање мајке и другог женског свијета, искрена жа-

жио, опет у инат. Свако је од њих знао да, кад се роди дијете, власт ће присилити попу да их вјенча ради евиденције па и ако му се ништа не да. У држави СХС кад је црква призната и поп могао притегнути, готово ни један није хтио да се завади са обичајима, па је давање остало добровољно све до доласка 1941. године и наказне усташке власти, када православни свештеници поново као и за вријеме старе Аустрије и језуитске власти подјелише судбину са српским народом.)

лост као да је сахрањују па ће се то поновити и код одласка.

Овђе морам поменути неколико чаролија какве су сличне свуда. Још код поласка од кућа младенци кришом добијају амајлије које носе у њедрима, да им неко пакостан не наметне „чини“ и сполне односе не поквари. То је са девет узлова завезана крпица од кетенова платна у којој је зрно тамјана, стручић босиљка и чешањ бијелог лука који је стајао на божић на столу у житу испод божићне свијеће. А онда жене уче ћевојку како ће неопазнице ходајући са вјенчања око часне трпезе бар мало причепити младожењи ногу, како би јој био подложен. Али ако неко опази не вриједи.*

РУЧАК

Кад на сто дође супа кум узима тањир и од свата до свата прима понешто новца као поклон домаћиници, планинки, па јој то предаје, уз здравицу и неколико топлих ријечи. Ручак је обилан, са месом куваним и печеним. Сватови пију вино, али умјерено. Сада стари сват пјесмом розгалицом пита домаћина је ли слободно запјевати, па му то неко од домаћих исто пјесмом одговара и дозвољава. Послије пјевају сви и здравица више нема. Пушке сад често праште, прште шале. Кад неко од сватова узима гусле и кад уз гусле запијева обично неку женидбу из народне поезије, као нпр.: „Душанову женидбу“, или „Женидбу од Задра Тодора“, па и ако су те пјесме много пута слушали, настаје тишина и сви слушају ћутке као да први пут чују, јер гусле привлаче

* Само на Крајини ауторитет жене и без чаролија проистиче из њеног положаја. Она са вјенчањем, у задрузи стјече једнак идеални дио у свему, па и ако никаква мираза није донијела, постаје стуб породице и народ је на то створио давно изреку: — *Од двадесет кућа у селу, само су три ће се чоек жене не боји, и баш те три неваљају.* Тим се нишани на пијанце и пропалице који се са женом у домаћинству не договарају, па се зато каже да се не боје.

као да имају чаробну моћ. Коло се код Ђевојчине куће не игра.

Долази вријеме за полазак и тада на сто долази цијело печено прасе или овца јаловица, те неколико погача. То је попудбина, па староста одреди хоће ли то сјећи, па сваки метати у свој торбак (без ког ни један мушкарац до првог свјетског рата није никуд ишао), или ће цијело замотати па ставити у кола, што је најчешће. Осим тога сваки сват добива напуњену плоску или флашу с вином.

Породица и узваници дарују младу, а она сватовима вјеша пешкире око врата али ту ништа сватови не даривају.

Сад су на ногама и сватови и узваници и док жене одводе младу да је још опреме за полазак, сватови и узваници пјевају обавезну пјесму растанка мајке и Ђевојке којих је много, али се једна посебно истиче и по љепоти стихова и мелодије:

Ој босиљче, ситно сјеме,
Благо оном, кој те бере.
И ја би те радо брала,
Али сада, немам када.
Ја се спремам у туђину,
Куд ме драги собом води;
Судбина је увјек таква,
Када мајка ћерку роди.
Другу мајку, мајком звати,
Своју морам остављати;
Друга мајко добра буди,
Док ја своју заборавим.
Другог бабу, бабом звати,
Свога морам остављати;
Други бабо добар буди,
Док ја свога заборавим.
Другу сеју сејом звати,
Своју морам остављати;
Друга сејо добра буди,
Док ја своју заборавим.
Другог брата брацом звати,
Свога морам остављати;
Други брацо добар буди,
Док ја свога заборавим.

За вријеме пјевања ових пјесама, све што је мека срца се расплаче. На поласку Ђевојке сестре рођене или даљне, напросто затрпају Ђувегију даровима, кошуљама, на које су прикачени срмени наратци, чарапама, везеним марамама и другим, а поврх свега је гротуља нанизаних јабука, ораса и љешника, двострука и по два метра дуга, коју му вјешају око врата. (Свих се он дарова може ослободити и ставити их у кола, али пешкир и ту гротуљу мора носити до куће).

Прије поласка сватови се почну мувати око куће, јер „ваља се нешто украсти“. То су ситнице: срп, цртало или лемеш с плуга, брадвомаша и сл. Нико не зна ни од када је тај обичај, ни зашто се ваља, али се не напушта. А у ствари нико не краде себи, него све то предају код Ђувегијине куће, па се послуже може и вратити.

На поласку млада сједа на стражње сједало у колима, између кума и Ђевера. Младожења седа уз кочијаша, у иста кола. Поредак је исти. Барјаци су у првим и задњим колима а млада и Ђувегијина кола су у средини.

Коњима никад не управљају, рецимо слуге, него домаћини који су и сватови. Они готово редовно прије поласка кришом коњима полију зоб вином, а онда опјањени коњи бјесне и пропињу се.

Код Срба овђе никад није било тзв. Ђеверуша, нити Ђевојку ко од родбине прати. То би, кажу, било неповјерење и увреда за младожењине.

ПУТОВАЊЕ

Ако је путовање дан хода иде се брже и озноје се коњи, јер свадба мора у року да се заврши. Уз пут свака крчма износи буклију, (вино а никад ракију) и обавезно је стати. То је чашћење и не плаћа се. Сватови мало пију. Ту се око сватова утрпавају жене које желе виђети младенце, па оцјенити љепоту, одјећу и Ђердан, како млади вјенац пристаје, је ли весела или жалосна и сл., па сватови кад одатле крену чују за собом пјесму која их испраћа:

Одлети нам јато соколова
И однесе тицу голубицу.
Мјесто лудих бевојачких снова,
Породиће дванаест синова.

На домак Ђувегијине куће, опет барјактари искачу из кола и укрштају барјаке преко врата, само сад нема никаквих надмудривања. Кад добију пешкире за муштулук, истичу барјаке на кући и њихова се улога завршава. Жене простиру крпу платна преко прага па до прилаза кола. Прва кола пролазе, а младина стају пред улазом. Ђувегија скаче из кола а сватови се сјате око њега да му потргају гротуљу и сваки жели да што више јабука и ораса ухвати што ће понијети кући дјеци јер се то сматра срећом. Који ништа не увати осјећа се несретним. Сад су ту свекар и свекрва који прилазе колима и свекрва пружа снаши у крило мушко дјете, које млада љуби, дарива и враћа свекрви. Устаје са сједала, вади из њедара јабуку и из све снаге замахује и баца је преко куће. Овај чин бацања јабукe она је морала вјежбати код куће, јер то бацање сви прате. Ако не успије него удари у кров и врати се натраг вјерује се да ће се млада вратити натраг к родитељима, било као бјегуница или премлада удовица, а ни једно није добро. Ријетко се догађа да не пребаци, (ако се то деси, она поново баца), а тамо чека гомила дјеце да се отимљу ко ће је ухватити, јер и то значи неку срећу, јер сама јабука није важна.

Кад јабука прелети преко куће, па још високо, настаје прави урнебес од весеља, запраште све пушке и сви Ђувегији честитају.

Ђувегија прилази колима и скида младу с кола, а свекар јој даје крух и со, зажели јој добродошлицу и он и свекрва је љубе, а она њих у руке. Овде није обичај да Ђувегија уноси младу у кућу. Узимају је у руке и воде до прага, којему се она поклони и пољуби га (на прагу је платно). Кум и бевер иду за њима и преузимају је, па ако је у кући огњиште, трипут је проведу око њега и она му се трипут поклони. Ако нема огњишта него шпорет, онда је воде око стола, на коме гори свијећа и који је већ пун јела и пића, али сватови

још не сједају за сто. Затим се поклони пред иконом крсне славе, прекрсти се и та је церемонија завршена.

Младу преузимају жене, изљубе се с њом и одводе је да се раскомоти.

Од самог доласка младожењиној кући, стари сват губи сваку власт и до краја свадбе није обичај да је успоставља. Кажу, „Цар је свргнут с престола и његовој је тиранији крај“, али га не изругују. И Беверова је дужност завршена, али он остаје мета шала, често и неукусних, али љутити се не смије, него трпити. Једини кум остаје чувар куме, све док младенце не сведе у вајат.

Сватови се веселе и ко хоће пије, за све што је пропустио, док је владао запт. Пошто су растргали Ђувегијину гротуљу, бацају се у лов за живад и јањцима око куће (осталу стоку не дирају), па што увате, закољу и дају женама да спремају. Због тога, домаћин прије доласка сватова, живад и јање спреми у комшилук, а остави само онолико, да се сватови забаве, и што се за неколико дана може потрошити. Но и то се смири и сједа се за вечеру. Сад млада сједи између кума и Ђувегија, сватови слабо једу, али боље пију и пјевају, игра се коло, отимљу се ко ће се до младе ухватити, па се опет сједа за сто и пјева. Опет је тишина само кад гуслар почне пјевати уз гусле, али он их не задржава са дугим пјесмама него кратко, па опет весеље.

Тада се изводе разне шале као нпр. узме неко метлу да покаже млади како се у овој кући чисти. Почне наопако од врата к прозору и млати метлом, па кога довати није угодно, али изазива смјех. Кад сматра да је почистио, начисти тобожње смеће на лопату, отвори прозор и пуздалекне кроз прозор и метлу и лопату. Затим учи младу како се врата затварају ради мира Ђајиног и Мајиног (на Кордуну се тако говори свекру и свекрви) ако су легли спавати, и тако лупа вратима да, ако су слаба, прсну, и врата и кваке.

Ако имају у кући, или је дошао из комшилука, каквог блесана, мало удареног, тај послужи за шалу. Тада га наговоре двојица врагодера да с њима ступи у ортаклук. Доведу га у собу, па

један растави ноге а блесо дође четвероношке и пружи главу овоме између кољена. Онај други сад прича млади да треба да научи како ће помоћи извући теле кад се крава тешко телл. Он кришом нагарави дланове са чађи, а некад чак и коломасти, прилази као ветеринар, хвата блесу за главу и извлачи га оном другом кроз ноге, али кад га исправи на ноге све се кида од смјеха, јер је овај сав нагарављен, као да је из Африке стигао. Сад буљи и чуди се чему се смију, све док му неко не принесе огледало да се види. А онда, или побјесни, па бјежи од њега, или он побјегне у мрак. Догоди се тако да насамаре и паметнијег, ако то не зна, али тада и до батина дође, па домаћин има посла да их смири. Тада се чују и псовке какве се не пишу.

И ако сви знају за стару шалу краће младићких опанака, неко се, кад су сви забављени гледајући поменуто, завуче под сто и истргне млади опанак или ципелу с ноге и износи га на лицитацију. Кум, који је обавезан чувати куму, мора купити, некад и поскупо. Други покушај ријетко успије, јер кум боље пази, па неко изађе испод стола полупане лабрње и не жали се, него стругне да опере крв и доћера се да може поново сјести за сто.

Све то траје до пред поноћ, изузетно дуже ако је било далеко, па сватови касније стигли. Тада на сто долази печено прасе, јање и купус* (љети слатки као салата, а иначе кисели), то је посљедњи оброк кад се најмање поједе, али је обавезно, јер сад долази даривање и свођење младенаца у вајат. На сред куће се доноси софра на коју се доноси товар дарова. Кум узима тањир и од свата до свата прима дар за младенце у новцу. С њим су млада и ђувегија који се, пошто испију чаше вина, са сваким љубе. Кад је то готово, млада прилази к даровима и даје најприје домаћим. „Маји“ и „Баји“ комплет покриваче за кревет, ђеверовима кошуље и чарапе, заовама мараме, а јетрвама и другим женама повезаче, куму кошуљу и чарапе, а сватовима по пешкир.

* Одатле изрека „Купус у се, кабаницу на се“.

Послије тога кум и кума воде младенце у вајат, а кад се вајат закључа, тада сватови почну изводити разне враголије. Око вајата настане бугарања као за покојником (ће се као покојник помиње невиност која се више неће повратити). Други траже неку рупу у зиду што се код брвнара и наће, куда уштрцавају воду, не би ли им кревет залили. Ако успију, вичу како млада мокри у кревет.

Конечно се и то заврши и смири. Сватови се почињу опраштати и одлазити. Они којима се још пије и пјева наставе, али само до зоре, јер и најпјанији знају да ту дан не смију дочекати, па ко не може ићи одвезу га кући и свадба је завршена. Никад се на Кордуну сватови поново сутра нијесу скупљали као што је то обичај у неким другим крајевима, ће се и по неколико дана свадбује, за то овђе није могла нићи позната пословица „Скупљају се као пјани сватови“, јер се овђе само једном скупљају и то тријезни, а кад су пјани оду и више не долазе.

Идуће нећеље долазе ћевојчини родитељи и браћа у посјету, а бугегијини посјету узвраћају како се договоре, јер убичајени рок не постоји. Од страних и на једну и другу гозбу не иде нико, него кум и кума, а свака та гозба је тиха, без pjesме и забаве, па траје само један дан.

Тај се обичај држао и доста дуго послије овог последњег рата.

Кад болесник умире, својта која га двори, ставља му у руку да држи упаљену воштаницу да му души освјетли пут у рај. Заклапају му очи и пошто покојника окупају и обуку ставе му на очне капке металан новац да се капци не би отворили.¹

Купање покојника се обавља зато да се са тијела сапере гријех и зато се дјеца и бевојке не купају него само умију, јер су чисти од гријеха. Покојници се облаче у ново цркварско одијело које се и старијем чува за смрт и какво сами често за то одреде. Најпространија соба у кући се окити шареницама, ћилимима, копертама, пешкирима и са много босиљка. На сред собе се саставе два стола или се од дасака сложи високо одар што се исто прекрије шареницама на које се ставља тијело покојника. Под главу се ставља везен јастук у коме не смије бити перја од живади, него отава или кукурузова перушина², затим се тијело прекрије прозирним покровом а са сваке стране се запали по једна свијећа која гори све док је покојник у кући и носе се за њим до гроба. На прси се покојника меће мали дрвени изрезбарени крстић који посјетиоци љубе. Соба се кади тамјаном, прозори затварају и покојника на смјену чува по три до пет особа које добро пазе да у собу не залута мачка, кокош или друго живинче.³

Бугарење за покојником почиње чим он склопи очи и са малим прекидима траје све док се тијело не спусти у гроб. Тада престаје, јер кажу да се послуже не ваља ничим узнемиравати мир

¹ Тај се новац даје првом слијепцу просјаку који наиђе, а уз то се вјерује да ће набрзо умријети онај кога покојник погледа.

² Вјерује се да зли духови посаде то перје по тијелу покојника па га повукодлаче. А негдје да ће живад поцркати ако се перје закопа са покојником. Зато се и испод тијела у сандук простиру струготине од дасака.

³ Вјерује се, ако нека животиња прескочи покојника да му душа неће бити мирна, него да ће долазити ноћу и узнемиравати дружину на спавању.

покојника. За њим бугари родбина и понека жена из комшилука ако је скоро некога свог сахранила па му у бугарањи шаље поруке по овоме покојнику. Ни најстарији људи не памте да је овђе било плаћених нарикача, нити се на гробље носило јело и пиће. Ријечи које се изговарају у бугарањи нико не учи нити пише, па ипак сви знају, а у овом крају са богатом гусларском традицијом, та запјевка доста личи на гусларску пјесму. Ријечи су често врло мисаоне већ према бистрини нарикача. Осим тога на Кордуну су се све до 1959. године задржале кућне задруге, ће није било тестаментa него се идеални дио имања гасио у корист свих живих у кући, па није могло бити замјерке око наслијеђа и жалост је била искрена, посебно ако кућа губи ваљаног члана или нејач.

У бугарањи се набрајају сви разлози ради којих се жали и празнина коју покојник у породици оставља, молба богу за рајско насеље, али и кетве ономе ако се сматра да је неко крив за прерану смрт. Ту се не штеди ни бог ни цар. Бог се назива крвником ако је премладо умрло, а цара злотвором и душманином ако је нпр. погинуо граничар или из војске донесао ране и болест па умро (што се овђе три вијека догађало). Бугарило се није у хору, него и ако четверо бугаре у исти мах свако изговара своје и не обзире се на друге и тако је та запјевка слободна од шаблона.⁴ Овђе примјера ради биљежим запјевку коју сам слушао, али ми је у перо казивала Павка Мушкиња из Брезове Главе како је бугарила њена свекрва за шеснаестогодишњом ћерком Смиљом која умрије од сушице.

А јој, Смиљо, јањешце моје миљено,
А јој, цвијете мајчин, прерано увели,
А јој пробуди се, анђеде мој, невини.
Погледај још једном јадну мајку,
Погледај, тужне другарице своје,
Које те цвијећем и сузама ките.

⁴ У збирци НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ КОРДУНА, „Просвјета“, Загреб 1971., штампана су три бугарања из овог краја.

Крст на гробу дрводеље Марка Мусулина на српском православном гробљу у Живковић Коси код Војнића од храстовине висок 5 метара са пребијеном на прикуцаном столарском брадвом, знаком да је покојник завршио свој посао и живот.

А јој, мјесто вјенца вјенчаног,
А јој, јање, прате те на пут, са кога се нико
не враћа.

А јој, Смиљо, ово није моба жетелачка,
А јој, на којој си лептир била,
А јој, и пјесме заводила.
А јој, прерано си срп и прелицу опустила,
А јој, прије него си се свјета нагледала,
А јој, Боже Душманине, шта сам ти толико
скривила,

Да ми је премладу и зелену узео?
А јој, зашто јадној мајци, срце извади
И остави јој рану непроболну?
А јој, да ми је јадној да полудим,
да неznam што су сузе и јади,
А јој, ни црни барјак што ми Смиљу у гроб
води,

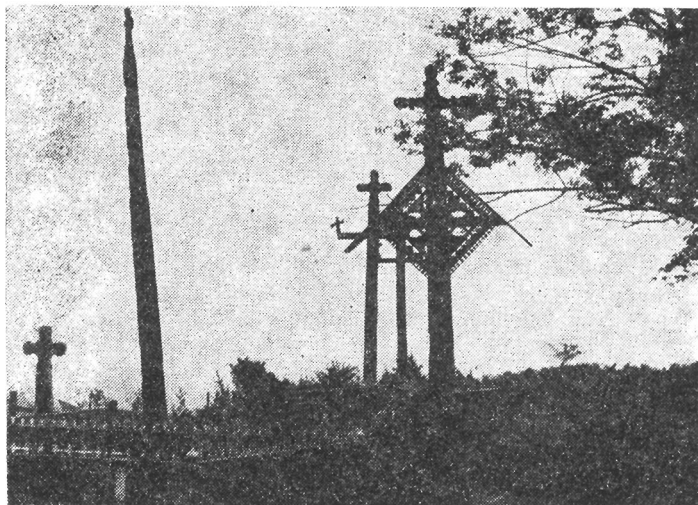
Ни ове јауке звона са цркве,
А јој, што ми кидају душу преболну.

(...)

Кад у једној кући лежи покојник на одру, нико у селу докле се год кућа види не иде у поље на рад него су на располагању да помогну око сахране. Посао води неко од пријатеља или даљих рођака. Најближа родбина тада не ради. Овај одређује ко ће правити сандук и крстове, а ко ићи на копање раке, и нико не одбије, нити се који посао плаћа. То се сматра обавезом, а гријех је одбити. Рок за сахрану је најдуже 36 сати, изузетно дуже, кад се неко из далека чека. Ручак се нуди само дружини и мајсторима, а онима који копају раку однесе нешто суве хране и врло мало ракије. Но за вечеру се спрема обилније.

Свештеник ријетко долази да покојника пред смрт исповједи и причести, али обавезно долази пред сахрану са црквењаком ради опијела у кући, пратње до гробља када пјевају и погребне пјесме.

Кад је сандук готов, тијело се меће у сандук на одру, поново прекрије покровом и не затвара се све до кретања из куће, када се поклопац закује и више се не отвара. (Изузетно на гробљу кад нека породица захтијева да још једанпут види покојника).

Једини очуван крст на срп. прав. гробљу заселка Божићи код Девеле Косе Крњачке.

Сандук из куће износе даљњи робаци или најбољи пријатељи и кумови и кад прелазе кућни праг три пута сандук спусте и подигну као задњи поклон кућном прагу. Напољу чекају носила са четворицом људи који ће носити.

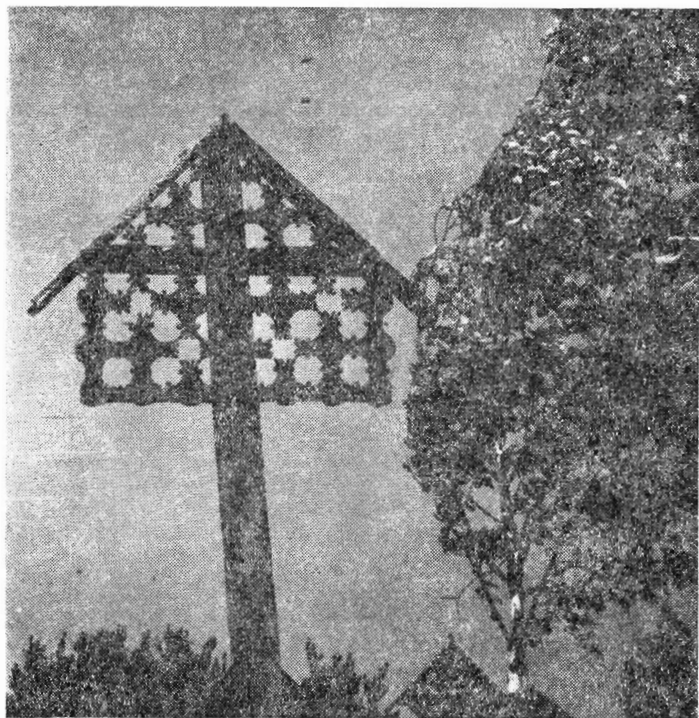
Тај час кад покојник крене са одра, све се у кући отвара, врата, прозори, шкриње, ормари, штале и обори. Све што је на ланцу као марва и пси се дријешу, а поново затвара и веже кад се спровод изгуби из вида. Тај је чин свуда једнак, само су различита тумачења.⁵ Ако је гробље далеко носачи се смјењују и све до последице 1945. године није покојник вожен колима па макар је село пуно добрих коња и кола. Кажу — не ваља

⁵ Жеља да све што се за живота покојниковог закључавало и у ланце везало, буде са покојником закопано. Па се понекад покојника у бугарањи моли да он умртини зло како би му потомство лакше живило него што је он живио. Да његова смрт буде залог за бољи живот оних за које је он радио и живио.

се, или, то је посљедња услуга покојнику да га на својим раменима отпремимо. Изузетно се вози престар свештеник и велики крст претежак за ношење. Поредак је овакав: напред се носи мали крст на коме је пешкир, затим црна црквена литија и мушкарци иду у двореду. За људима иду свештеник и црквењак пред сандуком, а за сандуком родбина, мушкарци и жене, а за њима жене и бевојке у дворедовима. Вјенаца није било. Родбина је носила упаљене свијеће, а остале жене букете цвијећа пољског, љети, а зими букете зимзелена, босиљка и гранчице са смреке и оморике. Сви су мушкарци ишли гологлави а жене у црпкни и са црним марамама преко бијелих повезача или бевојачких црвених марама. Пред улазом у гробље су се издвајале носеће жене и дојиље и остајале ту док се сахрана не обави. Кажу — да неби рабале глухонијему дјецу, или остале без млијека.

Крај раке се спушта сандук и свештеник са црквењаком пјева опјело а потом говори ријечи утјехе родбини и изрећа врлине покојника, па се сандук спушта у раку уз потресну бугарању својте. И кад свештеник прелије сандук вином и отпјева посљедњи „Вјечнаја памјат“, он први баца шаку земље на сандук и зажели му мир дүши и лаку земљу; онда то и други чине. У чело раке се усађује мали крст, око 70 сантиметара изнад земље, уз који се стављају свијеће, а кад је хумка готова по њој се полажу букети цвијећа. Тада се уз мали крстић у тврдо укопава велики крст богато украшен резбом од четири па некад и по осам метара висок, на чији се врх вежу један или два пешкира ће остају док не иструле. На заштитним дашчицама великог крста су изразито истакнута три прста окренута према земљи, знак тројице на руци, да зли духови не би прилазили и

То је вјеровање по казивању старог Милоша Гријаковића из Млаковца настало у доба Крајине кад су људи гинули у борби са Турцима на граници да сачувају породице од уништења.

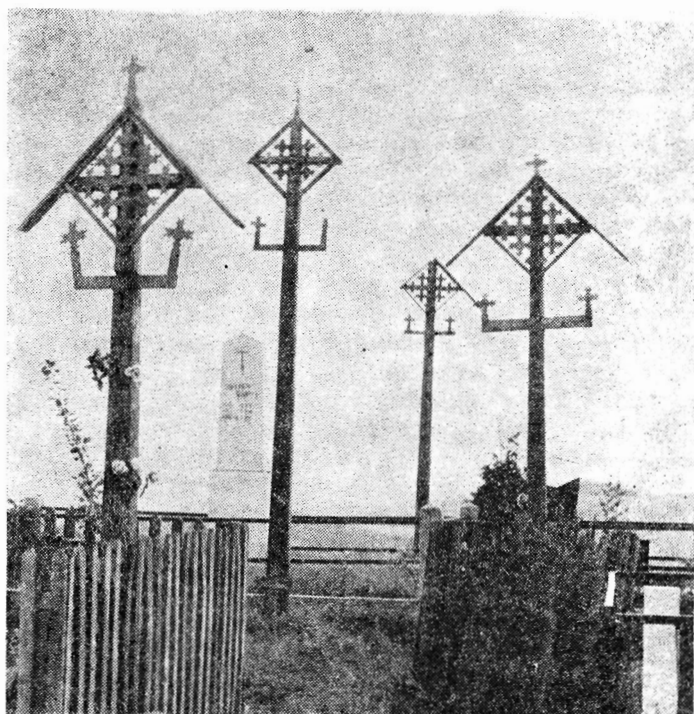
Крст сасвим сличан у српском православном гробљу у селу Дугом Долу код Крњака. Само су на врховима кровне дашчице изрезана три прста као тројица на руци јер се вјерује да ђаво од њих бјежи па неће узнемиривати душе покојника. Гробље је на бријегу па се даље на низбрдици виде врхови других крстова какви су и на осталим гробљима. (Снимио мој унук Срђан Лекић 1972. године)

узнемиривали душу покојника.⁶ На повратку с гробља сви укопници перу руке на првом потоку и они који долазе на вечеру поново перу руке прије уласка у кућу.

⁶ Ти су горостасни крстови са богатим украсом имали више значења и одсликавали више култова. Прављени су од храстовог и кестеновог дрвета, па им је трајност била од тридесет до педесет година. На њима се огледало народно умijeће, па је сваки мајстор правео нешто друкчије и ако је принцип остајао исти. По казивању старца, за вријеме Границе, дизани су само мушкарцима, а погинулим граничарима су на њих прикиване ознаке заната од дрвета — направљене пушке, сабље, јатагани, ковачки наковљи и чекићи, дрводељске брадве и сл. Сваки је тај знак пребијен а онда прикуцан на крст, што је био знак да је покојник завршио свој посао и живот. Граничарима којима се није знало за троб, правила је породица празну хумку и подизала крст са иницијалима његова имена, па давала опијело и парастос као да је ту сахрањен уза своје. Послије развојачења Крајине подизани су и женама, па су и на њих прикиване преслице, српови, а Ђевојкама цвијет у облику крина или бундевина цвијета исто прекинут па прикуцан као знак невиности. Године 1949. и послије, до 1975. фотографисао сам остатке тих крстова на 26 гробља и затекао на крсту ковача Маберчића из Кључара ковани знак, а на гробљу у Вуковици мајсторску браву на крсту дрводеље Мусулина (види слике). Поријекло сам установио кад ми је Етн. музеј Србије послао 8 фотографија снимљених у долини ријеке Ибра и Санцака. Како сличне крстове није на католичким гробљима није сам нашао, нити стари Хрвати памте да их је било, то ми говори, да су Срби то умijeће донијели из старе постојбине. А тим путем се и говори ијекавски. Миграција је текла преко Босне, али ми није познато има ли их тамо. Само ми је причао гуслар Драгић Мандић из села Рујнице и Боговоље, која су се налазила до 1878. на турском подручју, да његови стари нијесу смјели подизати сличне крстове јер то спахија није трпио, па су неки уз помоћ граничара или хајдука ноћу преносили покојнике преко границе и сахрањивали на гробљима око кордуноског Љесковца само зато да им могу подићи крст, што Аустрија није бранила.

Да су ти крстови овђе поштовани говори и то што многи кордунаши имају властите храстове и кестенове гајеве, а љубоморно чувају свако стабло. Али кад се ради о крсту мајстори без питања сјеку у чијем гају паћу најљепше стабло и нико не приговори. То је обичај.

Сада још постоје само понегде остаци, јер се подижу или мермерни споменици, или само крстић купљен од погребног подuzeћа у граду који траје двије или три године и пропадне.

Гробље заселка Савићи у Крњачком Грабовцу. То су једина гробља ће сам нашао новије крстове подигнуте око 1970. године, а дижу се и послје. Снимио Др. Борђе Зороја 1979. године, из Крњака.

ВЕЧЕРА

На вечеру долази родбина, мајстори и копачи раке, а онда позвани пријатељи и комшије. Како су и доручак и ручак били мршави, они који су радили су гладни, па ипак многи позвани не дођу и ако се вечера обилато спреми са много меса и вина. Домаћину је обично жао на оне који не дођу, али се за многе знало да на сахранама послије тешких утисака напросто не могу јести, па ако и дођу да се не замјере, слабо једу.⁷ Некад најбе непозвана пијаница кога се тешко ријешити па га трпе, једе и пије све док не заборави ће је и не покуша запјевати, што се сматра увредом породице која жали, па га изведу из куће, а ако не може ићи одвезу га кући. За вечером се пије вино али се са чашама не куца као на весељу, него се само чаше подижу уз ријечи „за покој душе која се преставила“. А да би домаће што боље утјешили, разговор траје дубоко у ноћ, а на поласку се опраштају са „да бог да се други пут на весељу видели“.

Јавно је мнијење у селу Кордуна све до послије 1945. било страховита снага, које је чувало норме понашања када је створено много изрека и пословица са великим утјецајем чак и на жму-кљаре који су своју породицу срамотили, као нпр.: *Тај би се и с мртва чојека најео или Дошао на сахрану да се најдере, Ко изгуби образ, и над мртвим пјева, Клони се онога који се жалости смије* итд.

Сутрадан се послије сахране све пере и чисти. Одјећа коју је болесник носио се опере и даје првом просјаку који најбе, а она у којој је лежао и умро негде се даје, а негде се спали. Посуће из којег је болесник јео, баца се у неку врзину.⁸

⁷ И сам сам био мајстоњ (цимерман) од младости и направио безброј сандука и крстова, али никад није сам могао јести слушајући по цео дан жалост и бугарању. Или како су још неки говорили: *Напросто неће јело у мене.*

⁸ Кордунаши су се непосредно граничили са тада турском Кладушом и добро знали да Турци разносе сполне болести које ради обичаја своје вјере не могу

Звона са цркве су звонила за све вријеме кретања спровода, а осам дана послије сахране звоне свако јутро кратко, за што се црквењаку даје поклон у новцу, па чарапе или кошуља. Четрдесет дана послије сахране даје се парастос у цркви и поклањају свијеће, али се гроб не посјећује до првих задушница када се само свијеће упале крај крста. О зимским се задушницама редовно пале воштанице код куће и то толико комада колико се дружина сјећа својих покојника, наравно уз читање неке молитве за покој њихових душа. Гробља се на Кордуну нијесу уређивала него се само

лијечити, ради својих жена, коју би он радије убио него дозволио да му је доктор види и пипа, па каква вајда ако се мушкарац лијечи. Од тих је болести код Кордунаша владао велики страх, па се ни најгора Српска дроља није упуштала са њима у однос, осим ако је силована. О томе ми је причао стари мајстор Никола Петровић из Брезове Главе. Године 1866. за вријеме рата у Италији вратио се кући без руке бевер његове бабе која је била домаћин задруге Петровић са око 70 душа. Била је врло умна жена, и кад бевер дође није му дала ни дјецу помиловати нити са женом у вајат на спавање, јер није донесао од војног љекара потврду да је сполно здрав. По обичају кад су се војници враћали кући гријала се вода у казану, сву је одјећу морао свући, окупати се и чисту обући, а војничка је прокувана и опрана. Ту ноћ спава сам, а сутра иде са једним од њених синова у генералкоманду у Карловац бе га љечник прегледа. Ако је здрав враћа се кући са потврдом и тек тада се љуби са свима и љуби дјецу па иде са женом на спавање. Да није био здрав не би кући долазио него би остао на лијечењу. Није ту како Никола прича било неке државне наредбе, него богато животно искуство и страховите приче Циганки-просјакиња, које су из Босне долазиле у просјачење на Кордун и причале како се тамо неке жене распадају од живих рана и носеви им опадају, а све вјерују да је то Алахова воља. Дакле нао је Граничарима Аустрије била маћеха ипак је она била европска држава, па су ови бистри горштаци знали искористити нешто благодети европске цивилизације. Све ове поступке око болесника и покојника они су повезали са насљеђем из митологије и уносили у обичаје што је у тај земап лакше успјевало и преношено.

Сасвим су се слично понашале и бабе бајалице и траваре. Нека баба Сара чувена врачара са Вељуна је моме млађем брату Стевану кад је добио пришеће на листу испод кољена, које се разлијевало и црвенило изговарала ватру и бацала угљевље у воду. Али матери је наредила да му то маже бјелањком од јајета, а онда посила сигно просијаном просеним брашном. Да сутра то скине са прокуваном и топлим водом па опет намаже

хумка одржавала и крстови мјењали кад иструле, али ни најбезазленији пастири нијесу пуштали стоку у пашу на гробље јер се вјеровало да је неопростив гријех било чим узнемиривати покојнике. Са гробља никада ништа није украдено, све до послије овога рата када се и поред неслућеног благостања, краду и вијенци и свијеће, јер је ново вријеме уништило све обичајне светиње и обзире, па и оне које ни социјалистичком друштву не би били на одмет.

и поспе. Цеваница се ширила па након неколико дана стала и за осам дана нестала. Кад сам ја то много касније причао доктору Гаји Петровићу, он се слатко смијао и рекао. — Зна та бавоља баба много. Ви вјерујте да је помогло бајање и то ником не смета, а она је спријечила ширење упале бјелањцем и просеним брашном. Ја би као лекар то намазао једном масти и посуо прашком пудером који имају исто дејство. Истина ово је дезинфиковано и сигурније, али и баба је препоручивала чистоћу. Па ето шта би село на граници ће није било лекара да није користила своја искуства.

Већ на Бадњи дан се у свакој кући осјећа блажено расположење, јер се очекује дан радости, љубави, кад се сви при сусрету и дружина у кући и кумови и пријатељи сва три дана поздрављају са „Мир божји — Христос се роди!“, и љубе се. И строги постови све до 1941. године су доприносили томе расположењу. Срби за вријеме поста нијесу јели ни јаја, ни бијелог мрса, а већ се на бадњи дан пече прасе (божићна печеница).¹

Већ око подне се унесе на огњиште и наслони на пријеклад подебљи пањ, или клада, која ће држати ватру сва три божићна дана. Ту се мало мјењало и послје двадесетих година када су у куће уношени шпорети и нестајала огњишта, јер је већина кућа које су имале неки вајат или качару, за ту прилику тамо намјестили огњиште, јер те зграде обично нијесу имале горњих подова, па је ту печено прасе, те обављано оно што се раније обављало код огњишта у кући.

До сумрака је стока намирена и обављени сви кућни послови и вечера готова. Бадњачки обред се обавља код огњишта и у главној породичној соби, ће је бијелим столњаком прекривен сто на који се ставља сито у коме су све врсте жита које кућа сије и свијећњак са свијећом воштаницом. Тада се у соби окупи сва дружина. Домаћин пали свијећу и поздравља дружину са „Мир божји“, а сви одговарају „Христос се роди“ и тако ће свакога поздрављати сва три божићна дана. Тада се сви љубе са домаћином а онда међу се, свако са сваким. Та божићна свијећа на столу ће горети све до сутра на Божић, послје ручка, кад се гаси вином.

Послије сви прелазе к огњишту и домаћин посипа жито и полијева вином бадњак уз поновно мирбожање, читање оченаша и сазивањем божијег благослова бадњаку и огњишту, пригодном ри-

¹ Посту нијесу била подвргнута болешљива дјеца, ни болесници уопште. А послје 1945. су постови сасвим нестали.

јечима, које су свађе друкчије, али увијек смисао исти нпр.: да се ово свето породично огњиште никад не угасило, да га Бог као сад ми житом, засипао сваким берићетом, а дружину здрављем и слогом итд. На то дружина одговара са-Амин. Сада се дружина поново враћа у собу, и домаћин доноси пуну шареницу сламе и поздравља са „Мир божији“. Дјеца пијучући као пилићи чупају сламу и разбацују је по соби, док остатак домаћин истреса под сто а домаћица по њој баца орасе и љешнике, а дјеца се грабе ко ће више пронаћи. Тада домаћица ставља под столњак брус од косе и замотуљак са главицом бијелог лука, стручић босиљка, грумечак тамјана и смотак танке воштане свијеће,² а онда долази вечера. Обавезно је то супа од пасуља, куван бакалар или друга сушена риба, па печени кромпир и куван пасуљ са луком, као салата. Све зачињено уљем. Одрасли стају око стола, а дјеца око мале софре на сред собе. Крсте се и домаћин чита „Оченаш“ и „Вјерују“ па се сједа за вечеру. Иза вечере се доноси вино и мошт³ и домаћин диже здравицу у част доласка највеселијег празника у години и поново зазивајући божији благослов на кућу, нашто дружина одговара са „Амин“ и кад се испије, избацује из чаше посљедњу кап уз ријечи: „Да Бог да, оволико нам труња у житу, штете у тору и неслоге у кући и са комшилукком било до другог Божића, и пошто дружина одговори „амин“, опет се сви љубе.⁴

² Та, тако звана божићна амајлија и три љескове младице, чувају се на сљемену кроз цијелу годину, и код сјетве, те обиласка њива, уочи Бурбевдана, то се ставља у бисаге под сјеме. Вјеровало се да то има чаробну моћ. Брус се употребљава код упале крављег вимена и код отока код чељади, и с њим се, умоченим у слану воду или комову ракију, масира оток.

³ Женскадија, све до 1945. године није пила ракију, нако је нека кућа имала пун подрум вина и ракије, док су вина пиле, али мало. Ради тога су куће, које су имале вишоград, код бербе наточиле мање чврсто буре не-преврелог мошта, добро га зачепиле да не преври и то су о Божићу пиле жене и дјеца.

⁴ „Комшија ти је најближи и онда кад сте у свађи“, говори стара народна изрека на Кордуну. Кућне задруге су овђе постојале све до 1960. године и оне су

Тада се прелази на обавезно рјешавање загонетки које поставља или домаћин или највјештији члан дружине и сви су дужни о њима мислити и одгонетати. То је нека врста веселе школе у којој нема оцјена, али има много смјеха кад неко неправилно одгонетне. Ако неко три пута правилно одговори, тај се искључује из даљних одговора како би се дала могућност другима који не знају да и они погађају. Тога је много и траје до пред поноћ, а ја ћу примјера ради навести само неколико, да се види колико се то озбиљно схваћа и озбиљно размишља:

- 1) Гураво прасе—све поље попасе. (Коса и косиште)
- 2) Триста јаше, триста каше, један пуче, сви стадоше.
- 3) Нити горе, нити доље, само ти се каже, а погодити нећеш. (Тара и ткање)
- 9) Оштра сабља излети и посјече, па иза тарабе густе утече. (Језик)
- 5) Рокље носи — жена није. Црнину носи — никог не жали. Ко чоек хода — а чоек није. — Е па погоди шта је?. (Поп)
- 6) Истим лавезом и зло и добро најављује. (Пушка)
- 7) Мастан кајиш кроз траву утече. (Змија)
- 8) Мирно о клину виси — а само о злу мисли. (Сабља)
- 9) Дрвена куја, на потоку лаје. (Пракљача)
- 10) Во уђе у шталу, а рогови осташе ванн. (Сврдло)
- 11) Није паун, није лијеп,
мала глава, дуги реп,
очи нема, а није слијеп,
у репу му сва памет. (Кантар)
- 12) Два вјерна друга, један другог слиједе,
нахране свијет, а њих земља поједе. (Цртало и лемеш на плугу)

биле услов опстанка на овоме вјечито ратничком граничарском подручју. Ради ослонца се гајило кумство, побратимство и пријатељство и одатле и жеља да према комшилuku ради испомоћи влада добар однос.

Код неких је било разних одговора, неосмишљених и смијешних, а онда оспоравања ако неко тачно погоди па је задавач морао објашњавати дотле док се не би сви сложили. Нпр. најтеже су заго-нетке лакше одгонетане него оне простије. Тара и ткање, па пушка и сврдао су имали више нетачних одговора него кантар и поп, јер и ако је поп код Срба често био врло цјењен као просвјетитељ и човјек који не може живјети од давања него ради земљу као и други сељаци, није могао бити назван човјеком јер је издвајан: „Прођоше или провезо-ше се цестом три чоска и поп“, док би неки за пракљачу одговорили да је то „општински пан-дур“, а за сабљу, да је чиновник и сл. Ту није било разлике између писмених и неписмених.

Кад се приближи поноћ дјеца се обавезно купају (неће и одрасли) у топлој води.⁵ А кад мине поноћ, дјеци се даје по парче печенице, отпјева се „Рождество твоје“ и иде се на спавање. Старија дјеца спавају ту ноћ на слами под столом, што им чини велико задовољство, а кажу и „да се ва-ља“ да постану мудрија. (Слама се чисти трећи дан божићни).

Старији ту ноћ мало спавају, јер се једни спремају к цркви на јутрење, а други обављају послове који се пред зору и у зору морају обавити.

Кад орози најаве зору, једно од чељади иде на извор по воду са којом ће се мјесити божићна чесница и ковртањ за Мали божић.⁶ Тада одломи у љескару три љескове гранчице са којима се мје-си чесница а онда се те гранчице чувају за друге обреде кроз годину. На извору се нађе више ком-шијске младежи и ту се уз мирбожање пољубе,

⁵ Купатила није било до рата, па ни све до 1960. године, када су на спаљеним огњиштима почеле ницати савременије куће и купатила. А купања су се зими обав-љала у качици и вода гријана у казанима, и купало се у ћошку куће иза направљене завјесе.

⁶ Ковртањ се чува до Малог божића (православна Нова година). Тада га у зору, на Мали божић, ломе на стожеру, на сред гумна, одрасли из куће и на стожеру остављају парче те погаче уз ријечи: „Ово тицама пје-вицама, да нам чисте бубе са воћа и љетине.“ И ту се чита „Оче наш“, а по повратку у кућу их домаћица по-сипа божићним житом, које се тада склања са стола.

често и они који су до јучер били у свађи, јер се тако ваља и свађа се више не помиње. Домаћица која мјеси чесницу и ковртањ, меће у свако по сребрн новац, али тако да се не зна ће је у тијесту.

Кад се појави зора домаћин излази са дугом пушком на источни дио куће и пуца преко куће, како би кућа и све у њој и око ње било кроз годину заштићено од свих недаћа.⁷ Водоношу и домаћина кад се враћају кући са „Мир божији“ домаћица уз отпоздрав посипа житом и љубе се.

Крупна стока то јутро мора бити до зоре нахрањена и отимарена и иде на појило. Домаћин и домаћица разлеме цјелу погачу па са упаљеним свијећама стају свако с једне стране врата и пропуштају марву на појило и то исто чине кад се врати с појила. Пастир то јутро вуче за собом љескову мотку и несмије ни викати нити марву ударити. Кад пастир повеже стоку, домаћини споје погачу, пољубе се са пастиром и каже:

— *Да Бог и Божић благослови све нас и ово благо. Бујало, близнило се, квасило се као млада шума. Кућа нам, штале и обори набрекли од берихета. Гладан вук, лисица, обади и муве бјежали од нашег као зеџ пушке, а дружина нам у љубави, слози и здрављу још многе Божиће чекала, дочекала и испратила.*

Потом се враћају у шталу и свакој марви дају по парче погаче, затим овцама, заостатке смрве па баце свињама у корито. Пред доручак се једино тих дана пије ракија, једу ораси и јабуке а онда сир и млијеко и код доручка нема никаквих церемонија.

⁷ Крајина је била вјечито ратничко подручје и ваља да су многи обичаји везани за пушку и њену заштиту. Са пушком је оглашавано све значајно, као рођење мушка дјетета у кући, прошња бевојке, па крштења, вјенчања и сл. За вријеме Крајине је ношење оружја била обавеза, али послје развојачења Аустрија се тога оружја бојала и на разне начине настојала да Крајину разоружа, али обичаји су страховито тврдоглави. Године 1908. па 1914. до 1918. је вршила преметачине, батинала и одузимала, нарочито од Срба. Али је то било слабо, јер је скоро сваки ковач знао направити пушку, и оне су праштале, па сакриване.

Божић је био један од четири празника у години кад се у цркву ишло масовно. Нећеље и сви други празници су занемарени и ако Срби на Војној крајини нијесу били ни мање побожни, ни мање сујеверни од вјерника других цркава.⁸

По повратку црквара је ручак. Сва дружина стане око стола на коме је здела цицваре и чесница. Домаћин узима чесницу, чита „Оче наш“ и „Вјерују“, ставља руком знак крста преко чеснице па сви ватају по једном руком и ломе је. (Ако је много дружине ломе се двије чеснице). Одломљену парчад свако ставља преда се. Тада сви узимају кашике, захватају цицвару и држе. Домаћин затвара очи и пита: — Шта раде тице?, а домаћица одговара: — Цвркућу, купе гамад а жито не зобљу. — Шта раде звијери? — Бјеже у шуму. — Шта раде душмани? — Немоћни су, па од пакости гризу сами себе. (У неким кућама има и друкчијих питања и одговора, али смисао је исти). Сједа се, и најприје поједе цицвара, наточе се чаше вина и домаћин држи здравицу у којој помиње колико је часних предака под овим кућним сљеменом славило Божић,⁹ каква је корист од слоге и љубави у задрузи, на кога се треба угледати и како се понашати према комшијама, кумовима и пријатељима, да би углед и свеколику помоћ у свакој згоди и незгоди имали.¹⁰ Здравница се пије до капи а онда долази кокошија супа и месо, па печена тучевина, и најзад печеница. Колачи су повитица од сира или јабука. Ко је нашао у чесници новац тај послвије ручка иде у шталу да

⁸ Српске православне цркве су биле пуне на Божић, Ускрс, Светог Саву и на празник који слави црква у мјесту. Свијет је тада привлачило свечано расположење и лијепе црквене пјесме, а на црквену славу весело зборовање на које је народ из далека долазио и ће је било главно бегенисање Ђевојака и младожења.

⁹ Сљеме је дебела преда-подупирач других преда у кући. Сматрано је светињом, па је преношено кад се стара кућа преправља у нову. На сљеме се урезују године заснивања прве задружне куће и у сљеме се сјекиром засјеца радостан дочек ријетког а драгог госта.

¹⁰ Кућне задруге нијесу могле зајмити новац на мјенице од банке и то их је спасавало од лихвара и раскућавања, па је бубањ на Кордуну био непознат.

са чесницом причести музне краве и теглеће коње или волове, које као хранитеље пољуби у чела.

Послије ручка долази у кућу полазник који доноси срећу. Некад је то просјак, али најчешће наручен гуслар или неко ваљано чељаде из комшилука, које се угости са свим што има најбоље од чега мора, ако неможе јести и пити, бар понешто кушати, а код одласка добива дар — чарапе или кошуљу. Њега, код доласка, посипљу житом, и сви се затечени у кући с њим љубе. Тада се гаси божићна свијећа и то полијевањем вином и пази се на коју ће страну дим од свијеће кренути, и према коме. То се различито тумачи. Неће, с које стране треба очекивати нешто весело, као женидба, удаја и сл.

КОЛО

Сва младеж иде послије ручка на брда у коло, сва три божићна дана, чак и на снијежној вијавници. Мјесто за коло је било ко зна када одабрано брдо, које доминира већим бројем села и заселака. Није се носило никакво јело ни пиће, нити су ложене ватре. Осим играња кола и пјесме изводиле су се разне игре, као рвање момака, натезање клипка и ужета и друге, но најважније је било габање у нишан из кратких пушака (кубура), и награђивана су тројица најбољих нишанџија и то стручком босиљка и пољупцем неке од Ђевојака или младих снаши које им каче накит на ревер. Но зими је дан кратак и у сумрак се коло завршава.

На први дан Божића се, у свако доба, кад се има времена мора почети сваки посао, да би цјеле године све ишло од руке. Како су само пастир и планинке свој посао започели то морају учинити и други. Женскадија почиње предење, везење, ткање и друго што се сматра женским радом, а мушкарци разне дрводељске послове, па оправљање обуће, коњске орме, ограде око обора, па и мало копање земље, пошто би разгрнули снијег.

Старији људи и жене који држе коње, а није су отишли на брдо у коло, послије ручка хватају коње под окићене саонице шареницама и копер-

тама да се прошетају, и уз пјесму провозају друмом кроз неколико села и ако пролазе поред неке крчме, крчмар им износи вино такозвану „буклију“, као сватовима, што се не плаћа, а тих се дана ни у крчму не свраћа.

Други дан божића, осим одласка у цркву, и у коло, нема других церемонија. Трећи се дан износи слама и чисти соба.

Овај сам запис саставио по личном памћењу и разговору са ближим и даљим комшијама, Радом Мушкињом из Брезове Главе, Марком Личином из Тушиловића, Љубицом Вучковић из Клокоча (Општина Крстиња), Велимиром Сипићем из Купленског (Општина Војнић) и многим другим.

Сунцолики белег (Бела Вода, XVII век)

Уочи Бурђевдана, у сунчев смирај, домаћин обилази у округ сваку засијану њиву носећи у торбаку божићну амајлију¹ и кад саставни круг око њиве прекрсти се и очита оченаш, а онда како сам зна и умије моли Светог Бурђа да му заштити љетину од вјештица, зла времена и гладних птица. Да својим светим копљем, као аждају, уништи свако зло које љетини пријети.

У исто доба, иде неко од чељади у најближи гај или шуму и доноси бреме лишњастих гранчица-љескових, липових или букових, са којима се у зору на Бурђевдан оките све зграде споља и изнутра. Кићење врше ћевојке и момци, а старији само ће њих нема. Кад сврше кићење, прекрсте се и једно очита оченаш и онда рече: — Нека све у нашој кући буја, листа, цвјета и раба као планина. Нека све буде неуништиво као планина. Нека све у кући весело пјева као птице у гори. Нека дружина у раду буде лака и брза као срна у гори. Нека све оштрим зубима брани стечено као свој плијен вуци у гори. У име Оца и Сина и Светог духа, амин.

БУРЂЕВДАНСКИ УРАНАК²

Бурђевдански се уранак обавља на брду под планином које је, ко зна када, изабрала група села и заселака. За уранак се данима спрема младеж и понеко од старијих неколико дана раније. Чисте се и испробавају дуге пушке, коње припремају за трке, из двије или више кућа се зна па се договори колико ће особа ићи и према томе припреме јаће које ће се тамо пећи за доручак. Одјећа се носи свечана али поносна (она која је неколико пута ношена и није више зборарска). Дјеца и стар-

¹ Амајлија се састоји од божићнег замотуљка, чешњака, босиљка, тамјана и три љескове младице са којима је мјешена чесница.

² Уранак се обавља у славу састанка хајдучких дружина и само код Срба.

ци нијесу ишли на уранке, јер се дјецу није смјело пуштати у ноћ ће ће бити пуцњава, а старци остају да их код куће чувају и ради кућних послова.

Око поноћи на томе брду плане много великих ватри, које момци прескакују — ко ће већу прескочити, све док се не створи жар кад се пристављају јањци за печење. Затим се такмиче групе око натезања ужета и парови натезањем клипка. То се прати и навија, али се не оцјењује. Бевојке пјевају, а онда се играју кола, глүва, уз пјесму или уз гүсле. Све је тријезно.³

Пред зору почиње такмичење у габању из пушака у нишан, и то у полумраку, уз свјетло ватри. То су оцјењивали по тројица ислужених војника. Бевојке су плеле од лиснатих гранчица вјенце које су вјешале око врата тројици најбољих нишанџија. Тако до зоре одјекује планина од пјесме и пушака.

У свануће стижу од куће коњи за трку и дијеле се у двије групе, посебно они са седлима, а посебно голи. Судија се изабере толико, колико је потребно да прате стазу од поласка до циља. Вријеме се не мјери, него само како стижу на циљ. Стаза је обично шири шумски пут, око један километар дужине, а мора имати узбрдица и низбрдица, што овђе има свађе. Побједницима се проглашавају — први, други и трећи. Они добијају вјенце као и нишанџије.

Тада долазе на ред тркачи пјешаке и то по истом правилу. Код кићења побједника вјенцима је највеселије. Вјенце им вјешају бевојке које побједника треба да пољубе, али то ријетко која оће, па се морају одабрати младе удовице или солдатүше, што не иде баш тешко, па су пољупци

³ Све до 1941. године су на Кордуну домаћинства била „кућне задруге“ и домаћин је имао новац. Омладинске игранке се нијесу држале по крчмама и омладина се није опијала, а жене никако и ако су оне често руковале подрумима пүним вина и ракије. То су могли само домаћини који су ради послова ишли у друштва са занатлијама, те куповали и продавали за кућу. Па и домаћин, ако прећера, смјењиван је и биран други, често и искусна жена или млађи брат. Задруга је чувала уходане норме понашања ради опстанка на Крајини.

па и смијех понекад и троструки. Иако су села на Кордуну расштркана по присојима, на те се свечаности окупи и по неколико стотина особа. Ту обавезно дође и по који гуслар, који у тој прилици, код ватре, пјева хајдучке и ускочке пјесме, па и они имају своју публику.

Колика радост привлачи младеж на те скупове то говоре и пјесме које су се до наших дана сачувале, као нпр.:

Једва чекам Ђурђевданске ноћи,
Кад ћу млада на уранак поћи.
Кад ћемо се кола наиграти,
Наиграти, пјесме напјевати . . .

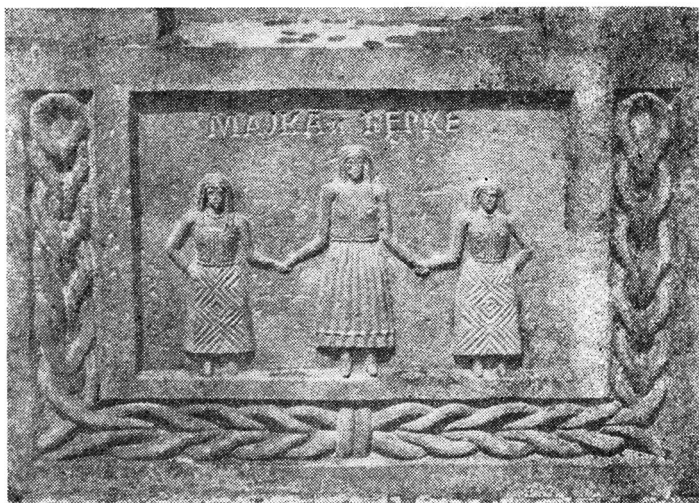
Или:

Нема љепших у животу дана,
Од Божића и од Ђурђевдана.
О Божићу сламу уносимо,
Дјечијој се срећи радујемо.
О Ђурђеву, уранак се спрема,
Ништа љепшег од прољећа нема.
Цвјета цвјеће а гора зелени,
Коло игра, младеж повилени.
А у јесен рабају се дјеца,
То свакога на прољеће сјећа.
О Митрову, опет свадбе нове,
Па ћевојке спремају дарове.

Када је разданило и јањци су печени, а све је по мало уморно, па се једе и пије што је донешено с хљебом у торбацима. Веселје се наставља до времена кад се може стићи кући и спремити се за полазак к цркви.

Код куће (осим кршњака), није било нечег посебног, осим обавезног печења јањета за ручак. Ти су јањци печени искључиво обичаја ради, јер Кордунаши нијесу били одушевљени јањетином. Имали су добре зубе па су се у свим другим светковинама пекле овце јаловице или млади овнови. Одатле позната изрека: *Шта ће ми балаво јање, испеци овна ако хоћеш да се наједем.*

За вријеме Аустрије су те прославе често забрањиване, као нпр. око граничарских буна, и док су на челу капетанија били официри туђинци. Но кад су касније компаникоманданти постајали домаћи људи, они су то ријетко забрањивали, осим кризних ситуација као нпр. за вријеме анексијске кризе 1908. и рата 1914. до 1918. године. Тако тај обичај сасвим нестаје 1941. године, да се никад више не поврати.

„Мајка и ћерке“ (Бела Вода, почетак XX века)

КАЗИВАЊЕ БЕДА ЈОВАНА ОПАЧИБА

О КРСНОЈ СЛАВИ

Ја ти, бога ми, не би знао рећи како је слава настала, али знам од дјетињства шта је она за нас била и зашто су нам је преци чували и сачували. По мом, има ту нешто покрупније од оне старе пјесме: „Ко славу слави, том и помаже.“ Дан кад кућа слави позове све што је најмилије и срцу најближе. Кумове, побратиме, пријатеље, разудане сестре и ћери, зетове, ујаке, ради виђења, разговора и договора, а незван на славу није долазио. Безбели јело се и пило, а славске свијеће на столу и колач, па здравице, што знаш као и ја, уљепшавало је свечаност тога дана.

Тежак је био живот на Граници под туђом власти, која те трпи јер те треба, али ми смо били људи а не марва, како је то туђин желио. Слава нам је била дан кад се са најближима договарало о свему: о женидбама и удајама, о градњи стана, о куповини и продаји, ко и колико може помоћи да би се лакше деверило и опстало. А разговарало се, безбели и о политици, у коју смо ћели или нећели, увучени, по језуитским рачунима, који су срачунати да нам ишчупају име и душу. О томе ти говори и она друга славска здравица, која заклиње да се не би „поримили, поунијатили, потурчили и покметили“ итд, ако си је разумио. Требало је сачувати бар оно слободе што су са крви платили. Ето зато слава на Кордуну није била распојасана пијанка, и никада није трајала дуже од дана кад се слави, па до поноћи. Никад се на слави нико није свадио ни потукао и за то се туђа власт прибојавала тога разумног празновања више него масовних црквених заборава и крчмарских шатри које може контролисати са доушницима и жандарима. Него ја ћу сад теби испричати како је то било у нашој задрузи, и што је нама слава помагала.

Деведесетих година је наша задруга бројила око осамдесет душа и имала је око сто јутара зем-

ље. Тада су се одијелили твој праћед Јанко са сином Совром и прото Данило. Није то био никакав утицај неких нових односа, како то нека учена пискарала који о селу незнају ништа, пишу. Кошница је, брате, била препуна, па се морало ројити. Послије се одјели наш брат Станко и капетан Вељко, а ја и Марко остасмо на старом кућишту. Све су те дјелобе договорене људски, баш на слави. Подјелишмо земљу и поделашмо куће одјељеницама и све без посредовања власти, а послије смо се помагали и лијепо живели као и да нијесмо подјељени. А задруга је још за мог беда Јована стекла углед на широко, па је наш отац Станко биран и за начелника вукманске општине. Из наше је куће било попова, официра, учитеља, па раније и ајдука, али никада жандара, трговаца, крадљиваца ни нерадника. Никада се није чуло да је неки Опачић жену тукао или оћерао. Јогунство је било, али је све разумно рјешавано. Радило се па се имало, јер су и дјеца већ од пете године учена раду. Безбели оно што могу, чувати туке, купити расуто зрње гра око гумна, давити гусјенице по купусу, окретати гатар код сновања пребе и тако. Маза није било. Биће то некако прве године овог вијека, ти још нијеси ни рођен, кад први пут дође до свађе између наше и Павлове куће и то из ината, за којим нас је још ваљда бог надарио кад смо постали.

Неколико дана пред Бурђевдан, било кишно, па сјетва куруза окаснила. Шеница избујала до под кољено. Синовци ми, Павлови синови, Милош и Душан, извозе Ђубар ту у долове на кобилама а за њима трчкара двоје ждребади. Земља расквашена а ждријебад заглибају кроз нашу шеницу тамо па назад. Велим момцима да их затворе у шталу до повратка, јер праве штету, а они ништа. Опоменем их и други и трећи пут а они ни мукајет, него Душан само промрмља: — Ждријебе до године нема улара. — Знам ја то, велим, — али има шталу па га затвори. Мислим послушаће, али јок. Кад сам видио да су кренули, мени прекипи. Зграбим пушку са клина, жене ме окупиле не дају, али ја се отдем па низ долину. Нијесам ја мислио никога убити, него поплашити, да одврље

ждребад од шенице, али Ђавола ћеш поплашити кад се сито и силовно, а незрело заинати. Стојим и чекам крај шенице, а њих двојица окренули главе од мене и иду уз кола. То ме наљути, па кад ждријебад загазише у шеницу, опалим и ждријебе паде. Друго одлети а ја стојим и чекам да видим шта ће кад се врате. Али јадна мајко, кад се вратише и кобила виђе мртво ждријебе врисну и зарза, па опет врисну и покуша да скрене к њему. Душан је удри и она крену, али не престаде вриштати. Мене тај њезин јаук удари у саму душу, тако да сам се окаменио. Жене дотрчаше и бугаре као да је мртво чељаде. Узеше од мене пушку и ја више не знам ни како сам кући дошао. Сад су затворили друго ждријебе кад су пошли, али кобила и даље вришти и ја то не можем поднијети. Уђем у кућу и бацам се потрбушке на кревет, забијем главу у јастук. Ту се врисак није могао чути, али ја сам га чуо. Мозак ми је разарала њезина јадиковка и мјесец послије тога сам је и у сну чуо.

(Ту Ђед Јован застаде, па ако се то догодило прије много година и све заборавило, он није. Сузе му потекоше и он их обриса па се мало смири и настави):

Да, жене су се бојале већег зла, па и у нашој и Павловој кући, посакривале оружје. Павао тај дан није био код куће, али наша и његова кућа се претворише у мучна пребивалишта. Све ћути, само се чује по који дубок уздах. Дошао је кући пред ноћ, срећом тријезан. Отишао да види ждријебе и већ сутрадан је дошла комисија, процјенила штету и ждријебе је одвезено и закопано. Мене мој Марко и жене нијесу пуштали из куће, три дана. Кроз прозор сам гледао ће и даље извозе Ђубар, али ждријебе затварају. Ех, Ђаво их однио, зашто тако нијесу одмах. Чујем, кобила зарже кад год пролази оно мјесто ће је ждријебе пало, а мене сваки пут нешто стегне у прсима. Био сам ловац, и нијесам био болећив кад убијем животињу, али ово . . .

Кроз неколико дана донесе пандур позивнице за мене и Павла да сутра дођемо у Котар. Возили смо се сваки на својим кобилама. Држали смо

расне, од којих се ждребад продавала колико зацјениш. Са мном је ишао брат Марко а са Павлом син Милош. Изгледа да је Павао њега ђамјерно повео, јер је био разумнији од набуреног Душана. Пошли смо у исто вријеме и нијесмо се поздрављали. Ми смо ишли иза Павлових кола. Свуда се чуло за нашу свађу, па нас је свијет зачуђено гледао. А као да се и на кобиле пренијело оно што се кувало у нашим душама, бјесниле су цијелим путем. Наше су покушавале да претекну и прелазиле у галоп, али их је Марко чврсто држао на дизгинима, а видимо да ни Милош не жели трку. А ја, наравно, као главни кривац, размишљам како ће изгледати наш разговор код престојника. И Марко о томе мисли, јер ми само рече: „Ја би на твом мјесту платио колико год Пава затражи, ако се он не сложи са процијеном — Слегао сам раменима и сложио се, и то је био сав наш разговор до Војнића.

Престојник нас је позвао одмах чим смо стигли, обавио оно око записника, прочитао процјену. Познавали смо се са престојником па нам није поповао, него само рекао да сваки од нас рече своје. Павао је као тужитељ требао говорити први, али је ћутао и само одмахнуо руком.

Кад се престојник окренуо к мени ја сам без ријечи извадио кесу из ћемара и избројао на сто колико је речено. Престојник је пружио Павлу новац, који он стрпа у ћемар, и изађе без ријечи, и ја за њим. Престојник, канцелиста и писар су стајали забезекнути, јер ваљда нијесу навикли да се овако брез ријечи заврши неки спор.

Од тада Марко и ја нијесмо разговарали са Павлом и његовим синовима, заобилазили смо се да се не сретнемо. Али све је у нашим кућама одахнуло и жене су се рекао би љубазније сретале и разговарале, него до сада. Тако ће то трајати до јесени, до наше славе Светог Луке.

Те су нам године стигли на славу сви који су позвани, што се ријетко догађа, јер увијек неко оде к другим кршњацима или га нешто друго спријечи, а те године пуне куће.

Брат нам, капетан Вељко, довео тројицу својих другова официра, што ради нечега никада није

чинио. Све је обављено по старом обичају, и наши су заједнички пријатељи и родбина прелазили из једне у другу кућу да се поздраве и честитају. Ја и Павао, као домаћини, сваки у својој кући, дворили смо госте, јер домаћин до поноћи не сједа за сто. Вино смо имали из својих винограда. Била је то црна „далматинка“, густа, у повезачи да је носиш. Али за чудо нико ни принапит, а камоли пијан, а пјесме и весеља као никад. Послије сам сазнао да су сви знали шта се спрема, али су сви завјеренички ћутали, па ваљда једини Павао и ја нијесмо ништа знали.

Чим је прошла поноћ и ја сјео за сто са гостима, диже се са чашом у руци учитељ Бајо Новковић, наздрави и без околишања рече: — Драги моји пријатељи, жеља је свих нас, ваших искрених пријатеља и све родбине, да се ви ноћас измирите. Да заборавите узроке свађе ради добра ваших кућа, и радост нас свију, који вам добро желимо. Ако се ти Јоване, Марко и Павао не би одазвали нашој племенитој жељи, не заборавите да би могли изгубити пријатеље, а довољно сте разумни и знате какав је живот без пријатеља. Ваш је брат Вељко овог часа по договору исто ово обзнанио у Павловој кући и ја вјерујем да су тамо радо пристали. И нека је благословена наша крсна слава која је од вајкада имала задатак да поред осталог утупљује страсти људске и мири завађене робаке. Мени је пало у дио да то овђе речем, и кад пристанете, то ће бити и мој сретан дан, који су ријетки у животу. Дакле испијмо ову здравицу за срећан исход наше племените намјере. Још је он нешто говорио, али сам заборавио. Сви смо испили чаше, а онда се изљубили, као да се одавно нијесмо видели. Мени је било врло мило, али ми није било лако, јер сам као кривац морао међу првима ићи к Павловим на помирење. Али друге није било. Кренули смо, Марко, ја, син ми Миле и учо. На поласку нам приђе моја жена Ката, домаћица, и сва у сузама од радости, зажели срећу и пољуби нас. Пољуби се и са мнош, што све у кући попрати смјехом, јер су се код нас у тај замен чоек и жена јавно љубили само о великим светковинама, као о божићу, слави и једва још

понекад. Испратише нас весело као да идемо неком по младу.

Код Павлових је све било приређено по војничком реду. Павао и Вељко нас дочекаше пред вратима и изљубисмо се као да се ништа није међу нама догодило. Кад нас доведоше у кућу све је било на ногама. Први нам прибоше бандоглави Душан, па Милош, замолише да им опростимо и пољубише нас у руке, а ми онако радосни опростили би душманину а камо ли својим врагодерима. Тада нам приђе снаша Анђелија, жена Павлова, љуби се с нама, а занијемела од среће, а сузе јој цуре као киша с крова. Тешко да је ту вече неко био срећнији од мене и те снаше и најразумније жене у Опачићима, коју сам ја волио као рођену сестру, а исто тако и она мене. Она је својом бистрином и мудрој ријечи стекла углед да се ни после дјелобе никаква одлука није ни у нашој кући доносила а да се с њом не посавјетујемо, па чак и за вријеме ове свађе. Она је једина и тврдоглавог Павла умјела уразумити, што није било лако. И остали прилазе к нама и љубе се, смију се и покушавају сакрити сузе, али не иде. Вељко приведе своје другове официре да нас с њима упозна. Они се љубе с нама, па као да је кужија у све ушла ни они не одољеше него и њима тргоше сузе. Кад се то смири и нас четворица браће, сједосмо за сто, један до другог, а други ће ко, напунише чаше. Диже чашу Теодор Петровић, брат снаше Анђе, и у част нашег помирења рече неколико топлих ријечи и кад ми испишмо, напољу загрми прангија и за часак друга, па трећа, што је Вељко добавио од цркве. Е, брате тада настаде пјесма а онда снаша Анђа поведе коло. Вришти младеж, ма тако искреног весеља сигурно не би ни на госпоцким дворовима. Свима очи блистају као роса на сунцу. као да су извојевали велику побједу над душманом.

Коло заврши и ја видим нешто по соби размјештају и неко на сред собе донесе треножац, а у собу уђе стари гуслар Срдић, чувен по лијепом гласу и познавању много пјесама. И то је брат Вељко наручио за ову прилику. Павао се диже и кроз прозор опали пушку, а гуслар запјева једну

за другом, пјесме о диоби браће Јакшића и како Јакшићи кушају љубе. Волио сам те пјесме, али брате сад су оне звучале друкчије, свечаније, па као да их први пут слушамо, срца у нама кликте, а све ћути и слуша као литургију, а међу женама се чује по који јецај.

Посједишмо ту можда и два сата, па нас четворица и још десетак гостију кренусмо у нашу кућу и кад Павао прекорачи наш праг, опет загрмише прангије, опет љубљење, пјесма и коло до пред зору, кад се по обичају и посљедњи гости морају разићи. Наш Вељко, који је био душа све те параде, сав сија од задовољства што је све успјело. Послије нам је казивао да му је један његов друг официр, који је био Хрват, рекао да никада у животу ништа љепше није доживио, нити је знао да нешто овако у српском селу постоји, и моли га да га убудуће поведе на славу ће год он буде позван.

Све то весеље прође, а да нико осим оно што рекоше учио и Вељко у почетку наше свађе, и не помену, иако је све то ради свађе чињено.

Па ето, много воде од тада Радоњом протече, Павла нестаде, ми остарисмо, а да озбиљније свађе међу нама не би. Кад дође до какве задрлице, као да нам је свима пред очима било оно несретно ждријебе и онај чин помирења, кад смо очували образ и људско достојанство. А кад наш Павао у пијанству учини оно што ти је познато па испод закона побјеже у Америку и тамо умрије, моја је снаша Анђа двадесет година била домаћин куће поред три ожењена сина и ником не паде на ум, нити да је смјени до смрти, нити до дјелобе дође. Ето, такове су жене умјеле чувати образ и углед задруге. И кад смо већ код тога, други ћу ти пут приповједати како и зашто дође до дјелобе између мене и Марка и то под старе дане.

Казивање Ђеда Јована из 1932. године, упамтио и забиљежио,
Станко М. Опачић

*Епитаф на белегу италијанском каменоресцу (Бела Вода
код Крушевца, друга половина XIX века)*

СТАРА НАРОДНА ВЈЕРОВАЊА НА КОРДУНУ

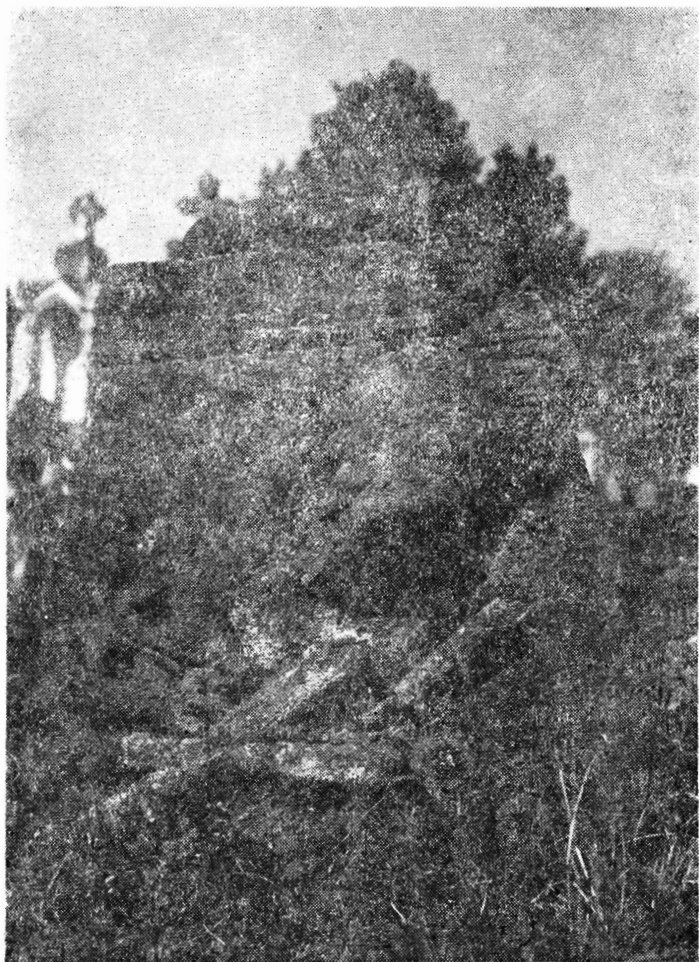
1. Ако дијете развали ластавичије гнијездо, умријеће му мајка.
2. Ако не помогнеш или не даш што затражи носећа жена, добићеш јечмик на око.
3. Ако дигнеш руку на мајку или оца, осушиће рука теби или твом дјетету.
4. Ако се кунеш у дјецу, преносиш на њих своје гријехе.
5. Ако пустиш говеда или овце да пасу по гробљу, остаће без млијека.
6. Ако криво свједочиш код суда, рабаће ти се у породици богаљи.
7. Ако скудиш бевојку, неко ће ти у породици ослијепити и оглувити, или марва изјаловити.
8. Ако се у селу неко објеси или породиља удави дјете, село ће потући лед, а кривац или полудити или ће му имање пропасти.
9. Ако се наругаш слијепу или сакату, очекуј сличне у породици.
10. Ако ти се за вријеме крсне славе, хотимице или нехотице угаси крсна свијећа, слуги на изумирање куће.
11. Ако направиш неку увреду или штету кумовској кући, баволи ће почети господарити у твојој и ништа ти неће ићи од руке.
12. Ако на Божић не почнеш све послове, дружина ће ти се сплести и никакав посао кроз годину неће ићи како треба.
13. Ако на Младу нећељу радиш на свом пољу, дружина ће ти побољети на руке.
14. Ако нећељом и празником радиш и помажеш немоћним комшијама не требаш ићи у цркву, ни на причешће, јер су ти гријеси опроштени.

15. Ако на св. Илију и Огњеву Марију свозиш и садијеваш своје сијено, гром ће га запалити (тада се помаже само сиромашним и немоћним).
16. Ако се жена кршћана пода Турчину некрсту, отпадаће нос њој или дјечи. (Ово је вјеровање никло за вријеме турске владавине Босном, кад су заиста они разносили сифилис).
17. Ако змију убијеш у кући, неко ће ти те године умријети.
18. Ако уочи Видовдана под јастук метнеш цвијеће видића, сањаћеш онога за кога ћеш се уда-ти или коју ћеш оженити.
19. Ако на Божић бијеш марву, цијелу ће годину бити немирна.
20. Ако доведена млада не успије пребацити јабуку преко куће у коју долази, повратиће се или као млада удовица или као бјегуница к родитељима.
21. Ако дјeca путем на пролазу не поздраве старије, добиће красте на уснама и носу.
22. Ако кад једеш, преко залогаја поменеш ђавола, он ће ти тровати јело и пиће.
23. Ако се чоек при поласку у војску или у Америку обазре на кућу, неће се жив вратити.
24. Ако преко твоје куће на Божић у зору не опа-лиш пушку, цјеле ће ти године вук, лисица, лопови и друга гамад правити штету.
25. Ако кад поћеш на пут сретнеш попа или голо-главу жену, врати се, јер те на путу чека нес-рећа.
26. Ако носећа жена за вријеме спровода улази у гробље, дијете јој неће проговорити дуго а можда никад.
27. Ако удараш бремениту краву, кобилу, овцу, па чак и кују, осушиће се рука теби или не-ком твом.

28. Ако не удјелиш просјаку, цабе се молиш богу, неће ти дати.
29. Ако на Велики петак дираш земљу, страдаћеш од грома.
30. Ако одбијеш да помогнеш кад комшији неко умре, цео ће ти живот долазити покојник у сан и прогонити те.

Записано по казивању:

Марка Личине, Десанке Блажевић, Јелене Поповић из Тушиловића; Јове Тркуље, Матије Цвијановића, Драгиље Опачић из Брезове Главе; Велимира Сипића и Ранке Опачић из Купленског; Буре Михајиловића и Милоша Гријаковића из Доњег Крњака и Будачког и Михајила Шкаре гуслара из Војнића.

*„Лице“ надгробника италијанском каменоресцу (Бела Во-
да, друга половина XIX века)*

БРОЈАНИЦЕ

(Записи из јужне
Србије)

1. Еле,
лем,
беле,
лем,
трас,
трус,
кале,
лем,
пис,
пиле,
пис,
канче,
кантарче!
2. Еле,
лига,
пепелига,
докусана,
врана,
челебија,
руселија,
там,
бин,
кукурек,
ништук!
3. Елен,
белен,
бел,
белишем,
кућу пишем,
калајишем.
Окма,
докма,
- физи,
фес,
златна јабука!
4. Јелен,
белен,
бен.
Пуче
пушка
преко
пута
без барута!
5. Енци,
менци,
на коленци;
туј се
кују
дванаест
детета.
Ин,
лин,
чарапин!
6. Једедиње,
бедедиње,
кадедиње.
Енгум,
бентум,
тали,
тили,
кесаџија,
куртуч!

7.

Један динар,
два динара,
тријес цара,
царевин,
бели пан,
цуцулан,
цуцулика,
манастир,
бела вода,
ћук!

8.

Линце,
линце,
грума,
линце;
панце ле,
топаланце ле,
сурин,
бабин,
мерецик,
прескочик!

9.

Линце,
линце,
груму,
линце;
танце,
тапалија,
сурулија,
мерецик,
прескочик!

10.

Линци,
груме,
линци;
танци,
тапа,
ланци;

сурли,
бавли,
мирушик,
прескочик!

Једна рада,
друга рада,
кај вези,
кај пези,
сүрүнтија,
сүрүн коску,
Тане војску,
за девојку!

Ој үле!
Ој цуцуле!

11.

Један динар,
два динара,
тријес ара;
саравин,
талапин,
тут келе,
ту десетке,
беле воде,
ћукш!

Једна рада,
друга рада,
кај вези,
кај пези,
сүрүнтија,
сүрүн коску,
Тане војску,
за девојку!

Ој үле!
Ој цуцуле!

12.

Овај вода,
бела вода,
три пун,
сапун,
буф!

13.

Ари,
бари,
ежи,
жежи,
да се
врло добро
бежи!

НАПОМЕНЕ

1. Броји се кад се играју жмурке. Сви дечаци испруже руке. Свакоме се удара по прстима и изговарају се речи бројанице. Кома се падне „кантарче“, он је „магарац“ и испада из игре. Ко остане последњи, он жмури, а остали се крију.

2. За жмурке. Игру напушта дечак који је „нишгук“.

3. За жмурке. Игру напушта „златна јабука“.

4. За жмурке. Игру напушта „без барута“.

5. За жмурке. Игру напушта „чарапин“.

6. За жмурке. Игру напушта „куртуч“.

7. Изговара се „на прсти“ да би почела игра „жмурке“.

8. „На прсти“. Чобанчићи ископају мало удубљење на испаши и сви ту ставе по два прста. Један додирује свакоме прсте и изговара бројаницу. Чији прст додирне кад каже „прескочик“, тај извлачи руку из удубљења. Ко остане последњи у бројању, тај жмури, а остали се скривају. Кад некога пронађе, он жури да га „попари“, тј. да шљуне у удубљење. То исто чини и онај који је пронађен („спазен“). Жмури, потом, онај који је „попарен“. Уместо удубљења може бити и овећи камен.

9. Исто.

10. Три дечака испруже по два прста на десној руци. Један додирује прсте и изговара бројаницу. На „прескочик“ дечак повлачи један прст. Друга двојица настављају игру и изговарају други део бројанице („једна рада“). На кога се падне „за девојку“, тај иде у страну. Ова двојица се договарају и кажу му да ли жели „крушку“ или „јабуку“. Он је „уле“, а они су „цуцуле“. Ако каже „јабука“, дечак који је „јабука“ иде и доноси га на леђима.

11. Исто. Дечак повлачи прст на „ћукиш“.

12. За жмурке. Игру напушта „буф“.

13. Један дечак удара лоптом у зид, хвата је и изговара речи бројанице. Ако лопту не ухвати, замењује га други дечак. Кад викне „бежи!“, сви дечаци беже. Ако некога погоди лоптом и даље удара њоме у зид и броји. Ако промаши у габању лоптом, његову улогу преузима други дечак.

КАЗИВАЧИ

1. Алексић Анђел, рођен 1928. године у Думбији (Врањска Пчиња), четири разреда основне школе, грнчар: 2.

2. Алексић Владисав, рођен 1912. године у Великом Русцу (Врањско Поморавље), четири разреда основне школе, земљорадник: 10,11.

3. Алексић Стојко, рођен 1920. године у Думбији (Врањска Пчиња), четири разреда основне школе, земљорадник: 3,6.

4. Анђелковић Светислав, рођен 1912. године у Несврти (Врањско Поморавље), живи у Врањској Бањи, четири разреда основне школе, земљорадник: 13.

5. Арсић Чедомир, рођен 1937. године у Горњем Пунушевцу (Врањска Пчиња), четири разреда основне школе, земљорадник: 8.

6. Арсић Славица, рођена 1968. године у Горњем Пунушевцу (Врањска Пчиња), ученица: 7,12.

7. Златановић Цветанка, рођена 1931. године у Црној Трави, два разреда основне школе: 1.

8. Костадиновић Мирко, рођен 1915. године у Содерцу (Врањско Поморавље), четири разреда основне школе, земљорадник: 9.

9. Спасић Стојадин, рођен 1942. године у Думбији (Врањска Пчиња), четири разреда основне школе, земљорадник: 4,5.

Све су бројанице записане 1981. године.

*Записао
Молчило Златановић*

УСПАВАНКЕ

(Из Поморавља)

ОЈ, ЈЕЛЕНА

Ој, Јелена, Јелена,
скин се доле бедена,
да закитиш девера.
Зашто ћу га китити:
мајка му је јалова,
родила му ђавола,
у ђавола гајде
да га воле младе.

*Казивала: Загорка Димитријевић,
80 година, село Рашевица, 1981.*

ЦУЦЕ БУЦЕ

- Ајдемо, ајдемо.
- Де ћемо, де ћемо?
- У краћу, у краћу.
- И ја ћу, и ја ћу.
- Казаћу, казаћу.
- Цуце, буце, не казуј.
Цуце, буце не казуј.

ПИЛО ГУСО

- Пило, гусо, де си била?
- У бабина крила.
- А шта си радила?
- Јела сам, пила сам.
- Ид у Моравицу,
напи се водицу.
Лет, лет, лет!

*Казивала Даница Димитријевић,
50 година, село Рашевица, 1981.*

ЉУЉА, ЉУЉА, ЉУШКЕ

Љуља, љуља, љушке,
на Морави крушке,
Ту ми седи тетка
па ми љуља Петка.
Ту ми седи деда
па у крушке гледа.
Сваком даје једну-две,
Мојој (Кати) све.

ЉУЉО МОЈА МОЛОВАНА

Љуљо моја, молована,
успавај ми Радована.
Љуљај ди га љуљо лака,
мога брата мог јунака.
Љуљај ми га љуљо мека,
док донесе мајка млека.

ДУ ДУ ТЕЛЕДУ

Ду ду теледу,
четири гуске на реду.
Све четири беле
господару снеле.
Једну гуску заклаше,
сви у кући плакаше.
Бути, ћути дилбере,
купићу ти ципеле.
На ципели шкољка,
пољуби те Бока.
На ципели чивија,
пољуби те Илија.

*Казивала Живка Филиповић, 32 године,
Параћин, 1981.*

Записао Мирослав Димитријевић

НАРОДНЕ ПРИЧЕ ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ

ЕТО ЈОЈ ПАМЕТИ

Сна слабија слушала, није знала или није пућела да ради, па је свекар зовне да сједну на ћепало да је посавјетује.

Причо ојабели свекар, шта треба и како треба а сна умјесто да гледа у њега, гледала у пашче, које је лежало поред њиг.

Кад је свекар помислио да је сна утвила, она му рече:

— Види, бабо, колико је шарову на репу мува.

И ОВА ИМА ОСАМДЕСЕТ

Забољела осамдесетогодшњака лијева рука. Трнула му па није мого ш њом.

Једва пристане да га син одведе код љекара.

— Шта ти је, стрикане, једена вјеро?

— Боли ме рука, докторе, ево ова, трне.

— Колико имаш година, стрикане?

— Неће око осамдесет!

— Е, рука те, мој стрикане, боли од старости.

— Рече ли ти да си љекар? упита га старина.

— Јесам, стрикане!

— Вала, море бит да си љекар, али ти ништа не знаш! И ова друга има осамдесет па ме не боли!

Узме ћед штап, па брез збогом накриви кући.

И ТЕБИ НА ИСТИ НАЧИН

Кад год би кинүо Борба је зборијо: „И теби на исти начин!“

На питање, шта му то значи, одговарао је:

— Кад кинем, ови те ме чују, неко помисли: „На здравље“, а неко: „Црко!“

Ономе што ми каже „На здравље“ и њему здравље, а ономе што ми каже да цркнем, већ сам одговорио — „На исти начин“.

ЋАСА ГРУШЕВИНЕ

Боко Скоко из Врбовца, гласовити домаћин, кућевих и неуморни тежак, у деведесетој први пут оде код лекара.

— Дједе, мање да једеш! Мање и посније. Не мој јес пите, кајмака и грушевине (*густо овчије млијеко, преко лета*), то је за тебе јако.

Трпијо дјед неколико дана, готово без ишта, а оно све му горе. Скроз онемоћо.

Петог дана, дјед зовне снау и рекне јој:

— Дану, наспи ми ћасу грушевине, небилли бог дао да цркнем.

Донесе му сна ћасу грушевине и комад шенишнице, па оде за послом.

Поврати се да види, море ли дјед што презалогајит, кад ћаса празна а дједа нема. Она потрчи напоље, разгледа околу, кад у Мргињу дјед коси траву за телад.

ЛОЈАНИЦА ВОДУ ПИЈЕ

У јесен, кад се коље за опашу,* лој се олади, иснјече и посоли, метне у лојну мараму, па се начини гука ко вузбал.* Лој се веже, изнесе на таван и објеси да се суши. Осушен се криже ножем колико треба за питу лојаницу. Лојаница се брзо приазури.* Амо се у суд метне шенишно брашно и лој, забрка с водом, осоли, преручи у тевсију, тевсију на саџак а озго сач. Кад је лојаница упола печена, премаже се старим кајмаком из мјешине.

* опаша — пастрма (месо)

* вузбал — фудбал

* приазури — приготови

Лојаница се једе зими, кад је ладно* а добро дође за дрваре, за оне који чепају снијег да на ране ајван а башка за сијелције.*

Но у селу има и сиромашније који немају довољно мрса, једу посније а лојаницу ребе, те им они из богатијих кућа добацују. Кад се сакупе сијелције, они што су вечерали лојанице, мало-мало па ишту воде да се зна да су добро вечерали. Кад фалција* испије бугару* воде, отре браду и каже: „Лојаница воду пије!“

*Записао Славко Ацић у селу Кокорина
код Гацка*

* сијелције — учесници сијела

* фалција — онај који се хвали

* бугара — дрвена посуда за воду

Стеван Спасојевић, водник I класе (Б. Вода, 1878. г.)

НАРОДНЕ ПРИЧЕ О ВЕШТИЦАМА

(Из Лока у Бачкој)

1.

Чувао чобан овце крај једне њиве. Почело се смр-кавати и он одлучи да крене на починак. Како је ноћ била прохладна, легне он у разор и одмах заспа. У неко доба ноћи зачуше се вештице како долазе путем. Кад добоше у близину разора, где је лежао чобан, пукне им левча на колима. Пошто нису имале резервну, одлуче да узму од чобана ногу у замену за левчу. Тако и ураде. Узму ногу, наместе на кола и оду. Чобан кад се пробуди види шта му се десило и одлучи да крене код лекара да се излечи. Како ни код једног није нашао лека, упуте га људи код врачева. Један му рече да треба у исто време и на истом месту да сачека вештице. Кад их угледа мора их зауставити и затражити од њих своју ногу. Вративши се кући, исприча то све оцу и пошто је био кукавица крене са њим пред вештице. Кад су дошли на одређено место чобан уради онако како му је врач рекао и вештице му врате ногу.

Отуда код чобана једна нога крива.

2.

Једна породица имала много мушке деце а један међу њима је био вештац. Нико из породице није ни сумњао да се један, такав налази међу њима. После неколико година старијој браћи почела да се рађају деца. Међутим, како се које роди, тако га овај очима убије. Овима је то постало сумњиво и они крену код једног врача. Врач им рече да је неко од њих вештац и да очима убија децу. Потом их саветова да кад се роди следеће дете затворе све и не допусте да ко гледа у њега све док се не појави мачак у кући. А кад се он појави, да га ухвате у џак и да га добро вежу пајваном. Сви се вратеше кући, чекајући да се роди једном од браћа неко дете. Доче и тај дан. Кад се појави мачак, они га ухвате и завежу у џак

пајваном. Оставе га у собу где је свећа тек, тек светлела. Кад су устали ујутру, а цак почео да расте и да се шири. Кад није могао више да се шири, проговори њихов брат и обећа им да ће отићи од куће и да се више никада неће вратити.

Тако и уради.

3.

Старији људи су увек говорили да не треба вршити нужду и спавати у разору јер је то пут вештица. Исто тако, причали су, да је зова дрво вештица. „Не спавај и не одмарај се под зовом јер ту вештице коло играју.“ Ако се неко свиди вештици, онда га она ноћу посећује и дави, или га узјаци и тера на Мутњачу код Мошорина.

Тако, причају у селу, један се момак пожалио на игранци својим пајташима како га је једна девојка посећивала и давила док је он спавао. За ту причу је некако дочула и та девојка. На следећој игранци су њих двоје изашли у парк да се прошетају. Кад су ушли у парк, ова га је напала и добро претукла, а затим узјацила и терала до Мутњаче и назад.

Та жена и данас живи. Никад се није удавала.

4.

Живела у селу једна девојка која је била болесна, а да њени нису знали од чега. Једноставно, нит' једе, нит' пије, већ само лежи и уздише. Незнајући већ више шта да раде, оду њени код једног човека у друго село, за којег се причало да је видовит, да га питају може ли он нешто помоћи. Тај им човек рече да ће у њихову кућу ускоро доћи једна жена, под изговором да носи лек девојци, и да ће при изласку, у дворишту, покушати да одломи грану са дрвета које расте испред куће. Ако то успе да уради, онда ће девојка умрети. Ови се врате назад у село и стану ишчекивати тренутак када ће се непозната појавити. Није прошло ни кол'ко супа узври, кад се зачу капија. Одмах затим, у собу ступи једна жена из села (за коју се говорило да је вештица) и рече: „Ето, ја чула да

вам је дете болесно, па донела мало лековите траве. Знам да се за мене свашта прича по селу, ал' ето ако хоћете ви примите моје понуде." Домаћин узме траву и понуди је да седне. Међутим, ова одбије, говорећи да се много жури, и да се много не труде око ње. Сама ће она изаћи напоље. Кад је била код дрвета а она крену руком ка једној гранчици. У том моменту скочи дјевојкин брат, који се крио иза бедема, и сруши жену. Она се поче правдати како је хтела да узме мало дрвце да би леба почешала и да није имала других намера, али је ови нису хтели слушати и отерају је из дворишта.

Девујка је сутрадан оздравила.

5.

Упрегао сељак коње и кренуо за Мошорин. Бирајући најкраћи пут, одлучи да крене преко брега. Око поднева прошао је поред Мутњаче.* Ту је пекако мало и задремао на колима, али је убрзо стигао у Мошорин. Обавио је посао и вратио се назад у село. Испрегао је коње и отишао да вечера. Још није ни сео ко свет за астал, кад дотрчи жена сва узбуђена: „Човече! Где су репови од коња?" Он брже-боље отрча у шталу и види да су коњи без репова. Стаде човек да се присећа свега, али му никако није било јасно ко је то могао да уради. У том моменту се појави неки пролазник и рече домаћину: „Прежи коње и до поноћи да си прошао поред Мутњаче, иначе ће ти коњи остати занавек без репова." То рече и изгуби се. Сељак га послуша. Кад је сутрадан у свануће стигао кући коњи су поново имали репове.

Данас нико више тим путем не тера коње.

Казивали: Атанацков Велизар, некада био чобан, сада земљорадник; Обренов Тиница, домаћица из Лока у Бачкој.

*Записао
Лука Кеџман*

* Мутњача — бара која се налази између Лока и Мошорина ако се иде путем који води преко брега (Тителска висораван).

Сељанка у народној пошњи (Бела Вода, друга половина XIX века)

СТАНКО ОПАЧИЋ—БАНИЦА

Предратни дрводеља, земљоделник и песник, ратни командант, поратни министар и, опет, земљоделник и писац — то је најкраће казан пут Станка Опачића-Банице, осамдесетогодишњака, али још увек ревносног сарадника „Расковника“. Свој живот и судбину везао је за Кордун, тражећи у вековној философији народног живљења овога краја изворе свог погледа на свет. Колективни рад у патријархалним задругама, морална чистота и оданост жене мужу, култ рада, вођство најспособнијих, па макар то биле и жене, способност да се преживи у свакој прилици, лепота народних светковина — то су, по Баници, бедеми који су чували грађевину живота на овом простору и здрав народни дух.

Не треба рећи да Баница осмишљава живот држећи се традиционалних назора — он само сведочи о њему, јер га је тако проживео. Ученост, по њему, јесте мудрост која човеку омогућава складност према природи и према људима. А мудар може да буде само човек који је дошао у непосредни додир с природом, који је осетио њен закон и који дела у корист своје заједнице, свога народа. А и народ је као река, стално пулсира, покрећу га древни закони који живе с њим, и зато је традиција снага која држи и усмерава колектив, без ње би се он расејао, разлио би се као река без обала.

Сељак јесте господар и роб — прву одлику стиче сазнањем народне мудрости, а другу, одласком у град, који ће умргвити његову клицу и створити од њега друго растиње. Ђаница, у духу нашег традиционалног песничтва, 1937. године пише:

Знам, син сам земље, слијене природе,
Укритам мач с њима, одгонетам ћуди њине,
Кроз вјекове нестају тврђаве, царства,
Демони крваво коло воде;
Али живот на земљи
Сачува неуништиви сељак,
Планине, ријеке и њиве.

Проћи ће доста година, једна краљевина ће пасти, изградиће се пруге и нови градови, похрлиће свет у ново богатство и, ево, Ђаница се 1980. године, оглашава стиховима:

Чврсто је оно што се знојем и крвљу створи,
А народ никад не жели да се то разори,
Зло је у томе што богатство по своме вози,
И немилосрдно врлине гази.

Па кад скоројезивић обогати и побјесни,
Сједне за волан па увати бога за муда,
Сви му друмови постају тијесни,
Свакојака тада очекује чуда.

II

Станко Опачић-Ђаница рођен је 1903. године у Тушиловићу на Кордуну (СР Хрватска), Пре рата је сарађивао у „Сељачком колу“, а за време и после рата у „Српској ријечи“. Штампано је више приповедака из народног живота.

Године 1971. загребачка „Просвјета“ штампала му је збирку народних пјесама — „Народне пјесме Кордуна“. До сада је објавио више радова о народном животу и обичајима („Народно стваралаштво на Кордуну“, ЈАЗУ, Загреб, 1972; „Бајања са Кордуна“; „Нужда у животу и стваралаштву народа на Кордуну“ — у „Расковнику“ бр. 34, итд). Написао је и роман с ратном тематиком.

У овом броју „Расковника“ објављујемо и дужи рад Станка Опачића-Банице — Народни обичаји Срба на Кордуну, који, заједно са овом скромном белешком, подсећа на осамдесет година живота и на предан рад овог народног првака, трибуна и ствараоца из далеког Кордуна.

Љубинко Раденковић

КАЗИВАЊЕ ПЕРЕ ЛАЗИБА ИЗ БЕЛОБРЕШКЕ У РУМУНИЈИ*

ЛАЗИБ ПЕРА, седадес шес година, у Белобрешку живим.

Бетрнајсте годиме кад је поћо рат, оде сам се препо пред школу и за Вазјаш, за ћетири сата, директ да ватамо воз. Бјо сам пијан, ме товарили на кола. Ракија је ракија, знаш како је, страшно, опасно. Даклем, морао сам послужим моју државу и тако сам отишо у Карансебеш. Ми се обукујемо у ратно одело, исто плаво когод ово, ко земља. Музика свира до штације.

Из Карансебеша у Белицркву на штацију. Музика свира, цела музика, и топови накићени. И тако, право на штацију за Белецркву. То се звала регимента, а батаљони су били у Белацркву. Дозно неки Пера Баћеган, онога Богдана отац, да смо ми дошли у Белацркву, дошо да не види. Цела варош се заплакала кад је видела ратно одело. То нико није видо, а мерише све на магазинско, због, да се не је одело. Швабице да се побједу, све плаћеду.

Ратно је време већ, па ратно и ратно. Дошли смо у касарну, смо се лепо све пребукли, друго старо одело. Оно ново, ратно, исто у магазин. Опер се баца онај пра преко њега, да се не гризе.

Слућајно ту сам седео наново три месеца у девету компанију. Врло добро сам живо. Рана је била касобно, да нису могли момци да поједу. Имали смо једног капетана рођења из Италије. Талијанац, али одавно отац насељен туна. Он ми је бјо капетан мој у девету компанију.

До к ноћи имам да ви прићам.

* Одломак из необјављене књиге „Дунавска клисуре“ коју је припремио Миле Томић.

У Србију нисам бјо, нисам то дидем у Србију јел сам Србин, ће тамо да погрешим нешто, и нисам то. Сам служио седам месеци таћно у Белецркву. Добра рана је била. Долазила ми исто жена, мој син што је погино, Жива, бијо је мали од ћетири године. Ми жена долазила сваке недеље.

Никола Ананин са меном је бјо исто. Још смо били ми Србљи одавдена, ми Срби смо се држали. Бас и Румунунима, а румунски сам зно перфект да говорим. Смо ућили пре у Бошњак, у Оравицу, то ми било пијаце.

Добјемо рућак у три сата. У један сат се бира за постове, унаоколо око касарне. Посе у Враћега, то се звало немаћки тајетембрикт ћуприја. Тамо смо ћували ми ту ћуприју унаоколо. Сутра у један сат се мењамо у Враћега. Ту има један мали бирт. Сврнемо, као које бајаги, побогу, ко и данаске што волим да пијем. Куј оће, попјемо по једно деци, два ракије и онак идемо у касарну. У три сата добјемо наш рућак и јонак до сутра ни остане либе. Ако оћеш да спаваш, ако не, идеш у варош, те јенодруго, а можеш још и код куће. Како смо били у Белецркву, доћем за ноћ, за дан доћем и идем натраг. Тако сам се лепо прово.

У Крпате, да ви не лажем, ови су брегови мали, ови одена код нас повише, ови Пантини, што кажу, брег. То су мали брегови, а мраз је педесет гради. А кола треба, у Карпате да се носи не толико муниција него рана за марву и војску. Ондак морамо сас будацима да праимо шрафте само да се ватају коњи горена и да излазу туна. И ми смо радили на путеве. Смо узели свет да ради на путеве, за паре, пе онако, за паре су радили, нема шта.

Онак доће нарећење, хм, марта неког, нумем да кажем кога марта, да се истера из Карпата, ниједан момак да ностане. Ја инће нисам имо пушку. Ми смо били овако за раће, за рад, орбајтаток, како се то назива код нас. Ми смо имали само два топа, ови тешки, педесет, они желишта, кажемо ми, ови најтежи топови што оправу бунар, извире вода.

Да ви не лажем, из Карпата, може бити једно двајс, до двајо пет километара, ушли смо у Галицију, у мало ћисто поље. Оде било мало тешко у ове кланцове у брегове.

Кад смо тамо отишли, унутра у Галицију, сиротиња је, сиротиња, нема шта. Једно кромпире и ништа друго. Кукуруз не роди, једно арженица пшеница, она роди а овако ништа друго. А кромпири до бога, кромпири тако ко лонћић, нешто фино кромпири. И батине сам добјо тамо за кромпире. Сам тишо да украдем, сам бјо гладан.

Нисам бјо само ја, били смо тридесет и шес из Белобрешке. Млоги су помрли, још смо живи ја и овај Никола Груићев, а ови су помрли сви.

Васа, овај Степанов, покојни, Нисин отац, он је био бркат и а бео, мало поштуцово бркове ко Немци. Оно на њега комерат, кумерат, кумерат, а ми незнамо ништа немачки. Куј зна румунски не пита, мог да одговоримо, јели српски, а незнамо немачки.

Имали смо јенога Швабу, Кеверишан, из Бозовића, кој је знао немаћки. Ондак престајимо тога Швабу, и он се превитио сас њима и разговара даље немачки. Каже, јо ер, јо гут, имате ви ране. Каже, нема. Сад смо изашли из Карпата, ни ни стигла рана. Но камарад но, каже, се цумир, цумир, шта знам ја тамо, па не одведу код њине кујне. Какау кафа с румом, добјеш јену кафку сас тај какау и румом. Попим то по литре и веће, скоро од литре та кафка. А ја сам попјо, а гладан сам, а посем пијан. Но камарад, сминћит ла кап, каже. Дабоме, јако но, нема шта. То ни дали по јену њину козерву, од киле козерва.

Одакле поћем даље, ај, ај, ај, за Николаје. Наш један мајор имо је везу, кроз земљу телефон, сас рускем мајором. Руски мајор говори одонут, што више ране да се довуће туна код фронта. Магазин, е, мала је наша школа, може ко од мојега шуре Млабе, велико ко тај сокак, таки је магазин. О тице млека, ту је све. Нас не узо један капетан од одвета. Узо лопате наше, алат, ни потуро. Ондак је до свакем пушку и један фершлофниће с двеста педесет патрона. Ја нисам упалио ни једну пушку, ни јено тана нисам изба-

цио из пушке. Покојни Млаба, овај Панићев, овамо што је крај села, он цео фершлаик испуцо патрона.

Наш, тај локотенент, лајтнт, он је бјо Чивутин из Логожа, бољи је бјо од леба, ако је бјо Чивутин. Толико не чуво, когод његову децу. Мреј, ја кажем овима, ми ће да прејемо, ће се поболимо, јел смо јели живе крумпире, неслане, тако. А јабука има колко оћете, оваке јабуке, па још јабуке и крумпире, то н иде. Немамо соли, дај некако слано, посолиш онај жив крумпир, па нек ко грицкаш ко миш.

Добје наш тај официр наредбу да ће ми да бидемо у магазин ди је свега и сваћега. Путовали смо целу ноћ одаклена. Смо поћели да праимо један телефон кроз земљу. Издубе тако, тако пола шута, и онак се тури жица долена по даскама, даске одоздолена и са даскама се заклопи јопет. Посе покремо сас земљом. Ту не претерали.

Кад смо ми почели да бегамо, изиће пред нас један мајор. Каже, пред тога нашега официра са сабљом. Пре су онак, испоћетк рата, официри носили сабље и леворвере. Сабља није била бела да се сјаи, него офарбана црно, да не сјаи, да не види душман кад извади официр сабљу и да пуца тунак. То је мајор да не врне од кле. Мајор извади на њега леворвер, а наш официр извади на мајора па каже: ти ниси мој командант, ја имам ту заповест да идем тунака, ја треба дидем. Тај магазин треба да дижем, јел да га згорим, да гупалим. Каже, да, немаћки каже да, пис мир. Тамо немаћки му говори, фала лепо, каже, иди твоєм пућом.

Сићемо тунак у ту варошицу, ту сам нашо вога, тећа Раду Векинога и нога Поженца. Он је бјо мало под шраф, тај Поженец, он је бјо мало без увета јенога. Му дали да носи дуван, а оскудица је већ била дувана. Ја га питам, је Јани, шта имаш у ђак? Каже, носим цигарете, а ти иди од натраг па отпарај, па узми колико оћеш. Рако, добро. Ја отворим ђак од натраг, па у моју мантлу. Бепове сам напуњо кућије цигарама. Дам и мојим друговима.

Таман смо се сложили у јену велику школу, мало на одмор, и добе телефон, сво да смо спаковани. Долазу осам вагона за нас, за нашу кујну. Имали смо двоје коли трен и јену кујну. Долазу осам вагона за нас у ту варош, да се диже магацин. Шта може да се дигне, дигне, оно друго да супали, да сизгори, да ностане душману. Нема шта, то је жито, тешко гори. Ми смо дизали, па смо дизали, Дошли и другови вагони и друга машина да дижемо. Откуд, неће ни машинист, неће нико ни да вози то. А ми повикнемо цивиле из села. Шта су могли цивили, све су дизали одакле-на, шта куј мого, да диже из магацина. Па већ ће да узме душман и готово, нека узме барам народ. Он ће да склони то добро.

Ту смо седели осам дана. Ми смо јели неке саламе сас овима, како да кажем, кове паскурице што има у купаративу, али само веће тако у хетири ћошке. Па је тврдо до бога, то мож да се је у кафу, то је од пре десет година спремљено за рат, па не мож то да се је тако. А имо сам зубе, није да није, ко сад. Ми смо се ту наранили ти салама, па смо се поболели. Дошо доктор ујутро, каже наш официр, сви болесни. Ма јок, каже, прејели, каже. До ни какау сас румом, само три деци и ондак суге смокиње. То се пре добивало из Италије. И ту смо се мало излећили.

Посе све сам бјо у магацин, све на добар живот. Да је било рума, да је било вина, да је било ципела, да је било ћонова, ама штогод треба за војску. А квартаљ ми је био, сад ко у школу, преко пута, туна, а ово у магацини одена.

Официр мој добјо из Логоша, да му боси, немаду ципела ни отац, ни мати, ни сестре које имо. А ту је ћонова, ту је све, бокс ципеле, све кожице, ту је свега. Ту се из велики буради у мање буради за транспорт, за фронтове, товари вино, товари рум, и штогод треба за фронтове. Доведу трене и носу.

А ја гледам у те коже, у те ћонове гледам. Каже, Лазих, то да ми набавиш, глота ми боса. Радо, да: а два магационера. Реко, оћу да видим овако, да идеш собадва магационера подруке. Ти у среду дидеш, да и водиш ди се точи вино и ру-

ма, па да и малко назврцкаш, а то је моја брига, то је мој поса за то.

Отишли они тамо, па нема и нема. Се бавили мож бит, да ви не лажем, али јено полак сата, ако не и боље.

Јесам набавјо ово. Откопћам дугмета, нову страну турим ћонове, нону другу оне кожице, па мантилу и идем ко фрајла из магазина. Ома преко пута у квартаљ, све испразним. Кажем газдарици, да ниси мрдла да кажеш нешто, од мене, од Петра, она ми каже Петро, од мене погинеш јодма. Ради шта оћеш, ни ме брига, каже. Ево ти круна, кажем, иди дуватиш јену кокошку, да закољеш и да ми правиш ручак. Полак мене да испечеш а полак јећи ти, ради шта оћеш. Имала јено пећес деца, па сиротиња.

Јопет ондак одем по магазину, радим јено друго. Каже, сутра дал могу опет тако. Реко, могу ја сваки дан. А знам да не мож да мувату, пија сам мало лопов, па ја сам мало потајник. Набавим њему јено пећес пари ћонова, те кожице. А имо је из Логоша, његови Логожами, сељаци, туна, па све спакује. Да јенем осам дана урлава, онај идне у Лугош и преда његовом оцу и матери. А еве га, дође. Кад дође, ја спреим друго. Спреим туна посе кобасице, спреим ове, саламе. Напуним два пакета. Кобасице, саламе, посе ћиколаде, оне најбоље, све сам ја то спремио. Е, каже, Лазић, ти си ћок.

Ја нисам се мешо у друге ствари, тако, да простите, ко моја деца, унућићи, ове женске ствари, и тако сам лепо прово. Нисам зно да је бјо мој официр у шпитаљ а ја сам бјо с ногом мало болесан. Сам опрајо да содморим мало. Фрунт је близо ко у Маћевић. Ја седим на земљу, јастук под главу, литра рума, настал, пећена јаја.

Официр дошо из шпитаља код мене и каже, но, Лазић, откуд ти имаш рума? Од твојга Чивута, кажем. Није могуће, каже. Иди питај, кажем. Ту су биле три сестре, с једном је надрљо мој Бока Мијатов, покојни. Пита мој официр, како тај Србин побје код вас рума, ћиколаде, цигаре, а цигаре опет нису биле нигде. Добје, каже жена, у подне у поноћ, он ома паре. Кад вида наше ове

мабарске паре, па сребрн новац. Било је и артије, а артија ко сад ови лебови. Ја сам имо све у сребро. Било и у злато ал слабо, већ се укратило мало, само сребро је радијо.

Посе, дошло је време, аплез од моје радње, ту ди сам ја бјо, долазу старији људи од нас. Ми аплаз, на регименту, демо на фронтове, ми смо млади. Хм, хм, шта ћемо сад да радимо? Каже мен тај офицер, ти немој дидеш. Реко, знате господине локотенент, госпон лајтнт, ми се додијало и леп живот, оћу дем мало. Седи оде код докторовог коња, каже, седи имаш јенога коња. Реко, нећу, ми се додијало, оћу дем да видим мало и ја да проћем мало света. Ђе се кајеш, каже. Ја реко, све јено.

А, хо сам да се добиду шес недеља, ћетрес дана се добје још урлав, а пре десетину дана сам бјо кући, баш у жетву жита. Кад добје толико јаш урлава, таман испадну три месеца, а реко, нећу да стигнем више до фронта никад.

Овај исти Тома Баћегајин, Богданов брат, он је бјо ко локотенент, је добјо тамо на румунски фронт. Реко, Томо, ми ће да настрадамо оде. Каже, ти да ћутих, па држи мене за ордонанца и јенога брата из Радимње. Ја симо документе да доћем право кући, да нико не зна за мене, јел сам бјо транспортиран ко двадесет треће регимента у Бећ.

Ја сам отишо у Италију, на Премаламу, на воду Пијаву сам пошо. Сам бјо код јеног старца од седамдесет година. И данаске не знам, дал му ћерка била, дал му снајка била. Деда шприцује виноград, а гледа у мене. Дал ја то разумим? Он је више говорјо под румунски. Мож да се споразумеш с Талијаном. По румунским говоримо. Реко, да, ал не смем да каљам одело. Снаја ми дала све његово одело, ципеле, и капу, и све. И тако сам ја шприцово с дедом. Два бурета од сто осамдесет литри бацимо. Доћемо на фруштук а деда има у подрум вина.

Код тога деде сам видо стаклено буре од пес-то литра вина. На свако буре има славину и шавал, и ћаша од три деци стои тамо. Деда пије ракије. О, дедо, бог те видо, и ја би пјо ракије.

Но, реко, не смем, ће дође мој официр. Каже, не бој се ништа. Тако и било. Код деде сам ја пресо-во месо биволско. Шта не постои, то нисам јо. Коњско нисам то да јем. Лебац бео ко млеко, она-ко од киле лебац.

Дође мој официр и каже, један каплар наш, Лазић, је шприцово код деде одена, видим руке му каљаве мало од камена. Деда завуће тога официра, локотенента, у подрум, па гопијани, па га однели посе, ови, санитарци. Сутрадан мој официр опет дошо да пије, тако да сам живо ко мало дете код тога деде.

Одакле поћемо на Герц, опет велика висина. Там има путање све од камена и стубови унаоколо. Добиш штап један с јексером да се поштапам до гор. Имо сам мунисије, идем на фронт. Ја имам моје справе што могу да се избавим. Ја сам дошо да видим Италију не да седим ту.

Једног Мудавца намештим, покварим му уши идем код санитеца. Ја сам каплар, идем сас меродима на визиту код доктора. Доктор је Бех, бозна како, Мудавца затрпо топ и оглуво. Доктор испрати тога Мудавца кући, умро тај сирома.

Сад, како ја да се спасем? Сад ја не могу ништа да прајим, него да поћем на фронт. Отинем код другог доктора, тамо на исплац, ди долазу мероди с фронта. Узмем дизбуквер и меродима, иде да питам кој је болеса. Нема нико, само ја. Каже ми сенетар, а ће драку ће фалешће? Реко, ата ма правешће пре миње. Тинем ја с букваром тамо. Доктор пита, но, цо теб? Ја ћутим. А ћујем шта он говори. Но теб? а швајне, швајне, прасе мало, каже он. Мерише ми уво, још није изишло оно из њега. А уши тећеду да ти гадно да гледаш. Он каже његовом помоћнику, ти си Будапешт интерлан.

Е, мој брале, Будапешт интерланд, па не доћем опет пе-ћес мемсеци на фронт. А за то време мож се сврши рат.

Тако поћем из Италије и ударим на јенога кувара ко је бјо три године с меном, ко вај Бока Сурћев, још јаће него Бока. Ја гледам њега. Ма, ту јешт, Догар? Каже, јо мис! А ту јешт, Лазић?

Зак, јо! Па ће кауц ту аић? Ма, ће каут* јо, да ће кауц ту аића? Па, јо, ујте, кујна. Ја сам спремијо мене још пре и рума и леба срдине. То је била најскупља риба, срдине. То сам све ја спремјо мене штогод треба, и цигаре и све. Реко, само дај ми пут, дошо сам ноћу, не знам пут да сићем у Премаламу. Каже, иди право путем, у шуму, на леву страну има твоји Србљи.

Јес, тако је. Ни си Србљи, Авраћани, њи седам кола трена. Ја поћем код њи и, добро веће људи! Нико ништа не одговара. Сто сам и ћутим. Сам ћућно код врата па запалим и ја цигару, да не кварим машине, мокре све. Реко, не би мого да преноћим код вас, само да склоним главу мало. Имаду покриена кола.

Сви ћуту, нико ништа подговара. А један старац ће да каже ћути док сви отидни да полегају. Тај ме примјо у кола. Само сам склонијо главу унутра, а ово је све било на кишу. Ујутру зври камијон немаћки. Немац, но комерад, одоронк, одоронк, немаћки. Ја сам извадјо моју ферфлашу од по литре рума, па пијем и ко да каним њега. Они имају, когод та машина, ваљад, по три литре рума. То је ћетрес гради. Кад је поћо да пије, па пије .ко воде, па ми држи на уста да пијем и ја. Па, ди ћу дем пијан код доктора сад. Не смем да пијем.

Кад сам ушо у шпитаљ, то је без руке, без ноге, рањено страшно, а ја сам здрав. Дали ми кришку леба и кафу. Попјо сам кафу, а лебац сам мано тамо. Ондак дошо доктор. Кад ме прегледа, каже, куј може да иде том путањом, опет добје штап. Оружје већ се отурило, се предало све. Каже, идеш доле у Премаламу и ту доће воз за шпитаље даље, ди куј треба да иде.

Тако сићем дол, наћем једнога из Пожене влашке, дошо још пре него мене туна. Опет је некү шпекулацију напрајао. Ђе да погине ћоек. Све заграћено с дротом од крај села па донога краја села. Колико су њива, све заграћено, па ми смо робови или народ? Има тамо неке баракице да се склониш мало. У осам сати доће камијон, па на камијон до воза.

Кад дођемо овамо у јену варош, не мог да знам која варош, веће сам заборавјо, у шпитаљ. Ту идемо на купање, због ваши. По двајс пет, тријес момака у бању тамо. Акоз имаш новац, предаш новац тунака, а очак, кад дођеш сес купа-тила, јопет добјеш твој новац. Имао сам сребрн сат на руку из Беске, кој ме кошћо дванајс фо-ринти.

Ја сам бјо с ушима. Сам добјо од газдфронта да идем у Кола ћак на поправу шест недеља. И тако отоднем тамо на поправу. Ту ми бјо мој очув, дошо из Русије тунака. Ту су биле две Швап-киње из Белецркве, биле су куварице туна. И ту нисам радјо ништа. Свако увеће у ћетири сати долази воз из Базјаша, изићем да видим, дал има неки од наши људи.

Тако дошо воз а један мајор и један капетан немаду звезду, немаду ништа. Кажу маћарски, кесабо, готов рат. Отинем унутра код куварица и кажем како и шта.

Оне излетеле све напоље. Отурим и ја круну долена с капе и право у варош отинем. Отинем код Томе Баћегајинога, Деспотовића, што је бјо локотенент, и ја и Блага Момиров, вај, Русимовић. Реко рат је готов. Каже, сете у миру, немој да бе-гате, да добијете ујутру своје праве. Рат је готов, а треба да се добје лене, како ви кажете, солда, новац. Ланговац неки, Амза, бјо ту мајор. Новац осто.

Ја, Блага Момиров и Пера Сурћев, Сретков отац, уватимо ујутру преко планине па смо дошли кући. Оде пуно, младићи седамнајс осамнајс го-дина, спремени су да и тераду у рат. Бјо Гордан из Мудве, Ерман из Сүшке, били су плутонери. Ре-ко, ви боље утүрте и пушке и све и ите право кући, рат је готов, видите, не би смо ја да бацим оружје. Ето, тако је то било.

Забележио
Миле Томић

БЕЛЕШКА О ЗАПИСИВАЧУ

Миле Томић рођен је 1938. године у селу Радимња, жупанија Караш-Северин у Румунији. Основну школу завршио је у селу, гимназију у Темишвару, а Филолошки факултет у Букурешту. Докторирао је 1970. године на Универзитету у Букурешту. Запослен је као виши научни сарадник у Институту за лингвистику у Букурешту.

У првим годинама свог научног рада М. Томић је обишао сва насеља у којима живе Срби и Хрвати у Румунији и том приликом снимио је њихов говор, забележио је њихова имена, презимена и надимке, а такође је прикупио и имена места. Објавио је већи број радова у румунским и страним часописима који се тичу језичке проблематике балканских народа. Урадио је *Македонско-румунски* и *Румунско-македонски речник*, а сада припрема обиман *Српскохрватско-румунски речник*. Српска академија наука и уметности прихватила је да објави његову књигу *Говор Свињичана и ономастика Срба и Хрвата у Румунији*.

Љ. Р.

Девојка са цветом (Бела Вода, друга половина XIX века)

Јован Ф. Трифуноски

ДВОВЕРСТВО У СТРУМИЧКОМ КРАЈУ

1. Увод

Циљ ми је да ову занимљиву материју из народног живота, која треба да буде предмет дубљег проучавања, дам само у виду краћег саопштења. Појава двоверства код нас проучавана је мало: једва да се на том послу могу поменути неколико имена. Поготову двоверство на територији СР Македоније није додирнуто. А оно је постојало не само у прошлости, већ га има и данас. Приликом географско-етнографских проучавања по Струмичком крају 1974. и 1975. г. ја сам тамо наишао на раширену појаву двоверства у једном броју насеља.

2. Православно-протестанска домаћинства

Према мојим испитивањима наведених година било је у селу *Колешину* око 122 православне и око 70 протестанских кућа; у селу *Муртину* око 300 православних и око 75 протестанских кућа; у селу *Моноспитову* око 300 православних и око 30 протестантских кућа. Није ми познат број православних и протестанских кућа у граду *Струмици*.¹

Протестанизам у Струмичком крају раширио се пред крај турске владавине. Тада су (1900/1903. г.) поједини мушкарци из наведених села били у солунском затвору и тамо за њих једино се заузимала група протестанских мисионара из Америке.

¹ Године 1921. у Струмичком крају протестаната је било: у селу Муртину 265 душа, у селу Колешину 182 душе, у селу Моноспитову 165 душа, у селу Вељуси 23 душе и у граду Струмици 150 душа.

Зато су затвореници примили протестантизам, а када су се вратили у свој крај они су нову религију раширили код укућана и ближих рођака.

Примајући нову протестанску религију, а будући малобројни, македонски становници у поменутиим струмичким селима и у граду Струмици били су упућени да склапају брачне везе са околним бројнијим становницима православне вере. Тако је долазило до мешања протестанских и православних припадника у једном истом домаћинству.

Невеста из редова протестаната, када би се удала у дом православних, сама и помоћу родбине утиче на мужа и своју децу да посећују протестанску цркву у селу у коме живе. У неким домаћинствима неко време одржава се двоверство: православно-протестанско. Отац и мајка су православни, а син са женом протестанти.

Ово православно-протестанско двоверство појединих македонских домаћинстава обично не траје дуго: после извесног времена, кад умру старији чланови, такво домаћинство постане протестанско. Супротно никада. Због тога број протестанских домаћинстава повећава се и на овај начин. Број протестаната данас би био знатно већи, нарочито у поменутом струмичком селу Колешину, да се један њихов део последњих година није иселио у Аустралију.

3. Православно-грчкокатоличка домаћинства

Грчко-католичких цркава има у овим струмичким селима: *Радову, Петралинцу, Новој Маали*. Једна таква црква налази се и у граду *Струмици*. Село Радово има 106 македонских домаћинстава сва грчко-католичка. Село Петралинце има 16 грчко-католичких и 48 православних домаћинстава. Село Нова Маала има 60 грчко-католичких и 11 православних домаћинстава. Чланови грчко-католичких домаћинстава су веома ревносни верници.

Поменуто грчко-католичанство у Струмичком крају раширило се 1913—16. г. када су овде досељене бројне македонске избеглице са територије у Грчкој — околина Кукуча. Део тих станов-

ника око средине XIX века у околини 'Кукуша примио је поменутоу грчко-католичку религију.²

И домаћинства грчко-католичке вере у Струмичком крају понекад склапају брачне везе са околним становницима православне религије. Тако у истом домаћинству долази до мешања православних и грчко-католика.

За утицај на околно православно становништво имају значај нарочито добро организоване грчко-католичке цркве у селу Новој Маали и у Струмици, као и свештеници у тим црквама. Нова Маала налази се у подгорини планине Ограждена. У њеном суседству су села Чанаклија са истока и Добрашнице са запада. У селима Чанаклији и Добрашци нема црква и православних свештеника. У самој Новој Маали има нешто православних становника, али и они су такође без цркве и свештеника.

У поменутом селу Чанаклији, које се налази недалеко од Нове Маале, био сам гост у кући у којој је домаћица Драга Вуканац. Потиче од ранијих српских далматинских колониста овде насељених 1935. г. Има сина ожењеног католиком из поменутог села Нове Маале. Због тога син и снаха са децом о празницима редовно посећују грчко-католичку цркву у селу Новој Маали, док то мајка не чини. Други православни становници из Чанаклије понекад присуствују молитвама католичког свештеника.

И ово двоверство појединих домаћинстава Струмичког краја не траје дуго: после извесног времена православно-грчкокатоличко домаћинство постане само грчко-католичко. Супротно никада се не догоди. Због тога број католичких домаћинстава повећава се и на овај начин. Неколико сеоских породица грчко-католичких преселило се у Струмицу. Тако је у том граду повећан број грчко-католика или унијата.³

² Грчко-католички Македонци поглавито потичу из села Алексова у околини Кукуша. Сада већим делом живе у струмичком селу Радову.

³ Око 1930. г., да не би плаћали таксу своје свештенику, неколико православних породица у Струмици, децу је кришталовало у грчко-католичкој цркви. Ти становници иза тога потпуно су примили католичанство.

Двоверства ове врсте било је неко време и у селу Старој Гечерлији у подгорини планине Ограждена. То муслиманско село, по исељењу Турака 1913.г., добило је из околине Кукуша у Грчкој двојако македонско становништво: грчко-католичко и православно. Православни становници су били малобројнији и они су се привидно прикључили грчко-католичкој сеоској цркви. Тако је било од 1913. до 1924.г. када је Стара Гечерлија расељена.

4. Православно-муслиманска домаћинства

Помињемо и трећи пример двоверства: православно-муслиманског. Као што се зна у нашим земљама турска власт није познавала равноправност верника и неверника. У муслиманској држави хришћанин је морао бити подређен грађанин, грађанин другог реда.⁴ Стога су поједини наши становници желели да пређу у ислам.

Веома су раширена предања да је међу бројним Турцима у Струмичком крају имало и поисламњених Словена-Македонаца. Њих је било међу оним Турцима познатим под именом „Читаџи“. До 1955—60.г. живели су претежно у богатим селима подгорином планине Беласице. Та села су: Свидовица, Банско, Габрово, Борисово, Мокриево, Дражево, Коњарево.

Да би очували имања и да би са мање неприлика могли да живе, хришћани у беласичком Подгору неко време током друге половине XVIII и током XIX века издавали су се за муслимане. Како се прича, они су у почетку имали хришћанска и муслиманска имена. Код куће су се понашали као хришћани, а изван куће као муслимани. На крају то се свршавало тиме што је долазило до коначног опредељења за ислам.

Тако се повећавао број муслимана.⁵

⁴ Упоредити В. Чубриловић: Политички узроци сеоба на Балкану..., Гласник Географског друштва, св. XVI, Београд 1930., стр. 27.

⁵ Упоредити М. Барјактаровић: О етничким групама у Југославији, „Народно стваралаштво“, св. 29—32, Београд 1969., стр. 362.

Обавештачи истицали су ми: да је прелаз хришћана на ислам већи био у поменутом селу Свидовици. Стога је у њему међу муслиманима највише било старинаца. Међутим, у периоду 1955—60.г. сви су се иселили у Турску. Ја сам 1975.г. у Свидовици нашао само једно такво домаћинство — Мустафови. Његова успомена на раније доба била је доста бледа.

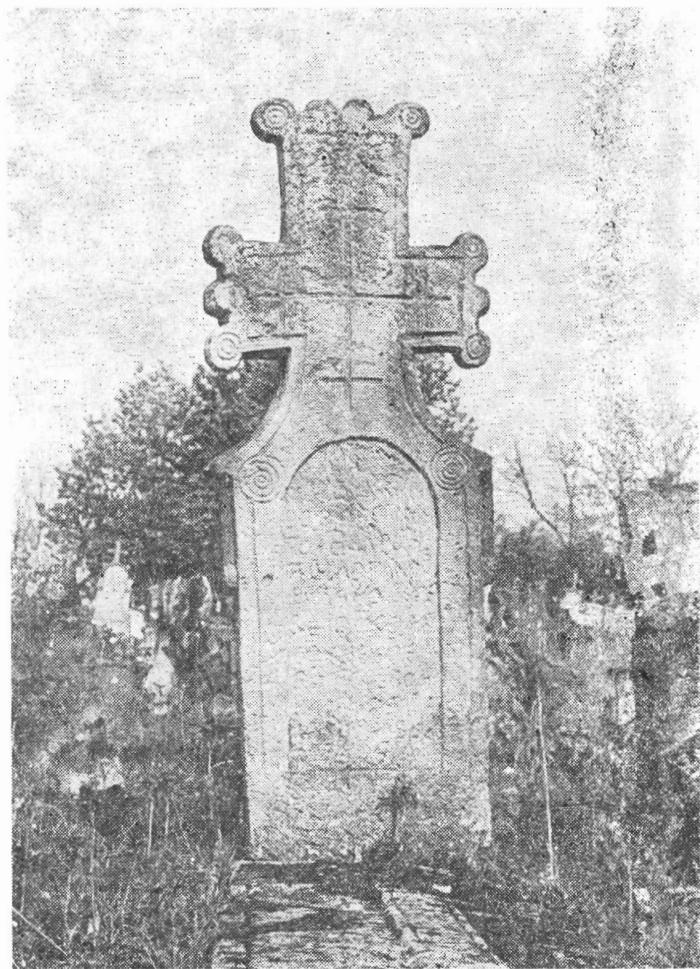
Наведени прелаз из православља у ислам ипак није помогао да се у појединим насељима створе чврсти муслимани. И надаље су задржали неке неисламске обичаје и обреде. На Бадњи дан месе колаче и једу воће. На Велики четвртак не ору. Знају дане у којима ће пасти хришћански празник — Бурбевдан, Митровдан и други. По њима се често управљају итд.

Свидовица је 1912.г. затечена као велико муслиманско село. У његовом суседству са запада је македонско-хришћанско село Куклиш. Опште је предање у Куклишу да су им до поменуте године много више јада задавали баш ти поисламљени Словени из Свидовице него прави Турци из других околних насеља.

5. Закључне напомене

Појава двоверства претставља особит интерес за етнолога. Истраживање двоверства на територији данашње СР Македоније је тек у почетној фази. Овде су изнети примери једино из Струмичког краја (Струмичке котлине). Прелаз из православља у протестанство, из православља у гркокатоличанство, и из православља на ислам обично је био постепен, кроз двоверство: отац и мати у кући су православне вере, а син протестант, грко-католик или муслиман.

Појава двоверства значи није само ствар прошлости. Она је жива и данас. Због тога је потребно истраживати сваку такву појаву и пратити њену раширеност и развитак.

Споменик „крсташ“ (Бела Вода, друга половина XIX в.)

ЗАКЛЕТВА У НАРОДНИМ ЉУБАВНИМ И СВАТОВСКИМ ПЕСМАМА

Заклетва се јавља у многим приликама и обичајима. Да бисмо сагледали специфичности заклетве у веридбеном и свадбеном ритуалу и како се оне огледају у лирској народној поезији која прати веридбу и венчање, нужно је да кажемо нешто о заклетви уопште.

Заклетва се састоји из формуле и ритуала који прати изговарање формуле. У формули је садржана клетва коју заклетвеник на себе призива у случају да се лажно заклиње или да заклетву прекрши.

Вук Караџић је за заклинање записао: „У нас се људи куну оним што им је најмилије или најсветије, нпр. сестра се куне братом (*жив ми брат* или: *тако ми жив брат!*), мати сином, родитељи дјецом, дјеца родитељима. Богом (*Тако ми Бога!* или: *Бога ми!*), душом, животом, здрављем, вјером, самртном свијећом, причешћем, црквом или земљом и небом и ватром, а јунаци коњем и оружјем.“¹

Као што видимо заклетвеник условно призива дејство више силе, која је јемац, али и казни-тељ уколико се дато обећање прекрши. У понеким случајевима прекршење заклетве доводи и до друштвених и законом прописаних санкција. Дакле, заклетвеник условном клетвом ставља нешто или неког драгог као залогу исправности заклетве.

Ритуал може, а и не мора да прати заклинање. Најчешћи реквизити који се приликом ритуалног полагања заклетве користе су крст, јеванђеље и свећа.

Приликом стварања нових породичних односа, веридбе — како припреме за склапање брака, јавља се заклетва и на њој се ти нови односи

¹ Вук Стефановић Караџић, Дела Вука Караџића, „Просвета“, Београд 1969. (даље Вук), Етнографски списи, стр. 206 под Заклетва.

и заснивају. Но како је припрема и стварање као и будућност нове породице важна и за појединца и за заједницу, многе радње које прате чин склапања брака везане су за будућу срећу и просперитет нове заједнице, а заклетва, која се готово подразумева је у другом плану. Како не заузима централно место она је сужена и трансформисана.

Веридба је обичај којим се двоје обавезују да ће склопити брак.² Заснива се на давању вере, односно заклетве, из чега и сама реч „веридба“ произилази.³ „Исти обичај се назива и заруке, тј. заручити (се). Врло често по датом пристанку девојка и младић даду си руке па ето заруке.“⁴ „Састављање руку је . . . од раних времена знак вере коју две особе дају једна другој.“⁵

Девојка пристаје да се уда за одређеног момка и прима „обиљежје“, залогу дате вере, тј. заклетве. „Обиљежје“ или како се на Косову зове „мали и велики нишан“ може бити јабука окићена новцем или дукат, али и неки други предмет. У једној косовској љубавној песми најлазимо да се разболела прошена девојка; долазе јој девери и моле је да не умре, а она им одговара:

Боловаћу а умрети нећу,
ваша мајка мене расрдила,
божем сам јој сина преварила,
ја отидо платно да набелим,
он изађе коња да напоји,
он ми баци зелену јабуку,
ја му дадо свилену мараму!⁶

(Бован II, бр. 304. стр. 128)

² Ластва Баповић, Заклетва на тлу Југославије, Посебна издања Етнографског института САНУ књ. XVI, Београд 1977.

³ Према: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 87, dijela 21, JAZU, Zagreb 1973. str. 92.

⁴ Valtazar Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja Južnih Slavena, JAZU, Zagreb 1874. str. 160.

⁵ Тихомир Борђевић, Брачна веза, Наш народни живот III, Београд 1931. стр. 6—7.

⁶ Владимир Бован, Народна књижевност Срба на Косову, Лирске песме II, „Јединство“, Приштина 1980. (даље Бован).

Дакле, примајући „обиљежје“, понекад га и узвраћајући, девојка је дала свој пристанак. Тиме је она верена, „завјерена“, „уречена“ или „обречена“.

У Вуковој збирци наилазимо на песму у којој некој девојци не иде ткање па се она, жалећи се, обраћа својој мајци:

Имам Ибра обречење моје
И он ми је на војску цареву,
страх је мене биће погинуо!

(Вук I, бр. 642, стр. 389)

У неким крајевима, као на пример у околини Шибеника, за заречену девојку се каже да је „под венцем“. Од тренутка кад је девојка дала пристанак, сматра се, да припада једном и да други момци немају ту шта да траже.

Премда веома ретко „обиљежје“ се помиње и као белег у народним песмама:

„Устај сине, пролазе девојке!“
„Нек пролазе, моја проћи неће,
. синоћ сам гу под пенцери био,
трипут сам гу, мамо, пољубио,
пољубио и белег гу дао!“

(Бован II, бр. 61, стр. 65)

Најважнији симбол и залога веридбе је прстен. Давање прстена девојци чест је мотив лирских народних песама и представља залогу обећања. Тако у неколико песама наилазимо на мотив да су тројица момака девојку даривала, па како се не могу нагодити иду код судије:

Ал' говори честити судија:
„Босиљак се од мириса даје,
Јабучка се од милости даје
А прстен се даје по закону;
Чиј је прстен оног и девојка!“

(Вук I, бр. 585, стр. 356)

У песми коју је Вук Караџић забележио „Прстен је залог праве љубави“ момак девојци баца јабуку, она му враћа, затим јој баца златан бердан, она враћа, а на крају:

Мирко јој се с града баца златним прстеном:
„Узми, мома, овај прстен, моја ћеш бити.“
Мома прстен узимала, на прст натиче
„Оћу тебе и твој прстен, и ја сам твоја.“

(Вук I, бр. 584, стр. 355)

или: у македонској песми: девојка је брала траву за коња па је заспала. Дошао момак па је пољубио, а кад је она почела бежати он каже:

„Постој, моме, не бегај,
Ти си мое, па мое,
Синок бев кај татка ти,
Тебе те прстенуав,
Вечер ќе се стројосам,
В недела ќе те земам
Свадба ќе си направам.“⁷

Но најчешће је веридба званична. У девојчину кућу долази наводација или момкова родбина и званично уручује „обиљежје“ или прстенује девојку. Тако, на пример, у Лици у девојчину кућу долазе момкови родитељи са кумом. Девојка се изведе свечано обучена и кум је прстенује речима: „Ево, браћо, прстена, ако га љуби да јој дадемо ово знамење као залог вјере пред вама и нама!“ и прекрстивши девојку стави јој прстен на руку.⁸

Али како се раскидање веридбе сматрало за велики грех, у народним песмама налазимо и упозорење: брат брата који иде у прошевину опмиње да не гледа код девојке обоце, рукаве и зубуне:

⁷ Марко Цепенков, Македонско народно твораштво I, Сабрана дела, друго издање, Народни песни, Скопље 1980. бр. песме 110, стр. 287.

⁸ Богишић, наведено дело, стр. 160.

су свели младенце Омер размишља шта Мера
мисли па каже:

„Нећу тужан вјере изгубити
Макар знао изгубити главу!“

(Вук I, III верзија)

А у другој варијанти исте песме помињање дате
вере јавља се у истој ситуацији у овом облику:

„Нисам, душо, живота ми мога!
Живота ми мога и твога!
И нашег првог миловања!
И сунце ће у облаке заћи,
А ја вером преврнути нећу!“

(Вук I, II верзија)

Венчањем се склапа брак, тј. ствара се нова по-
родица. У многим крајевима сматрало се да је
брак склопљен самим актом црквеног венчања.
Венчање се, између осталог, заснива на заклетви
коју младенци дају свечано пред свештеником уз
јемство кумова. Тада се пред крстом, јеванђељем
и упаљеном свећом, што симболично представља
присуство бога, дакле, „пред Богом утврђује на-
мера жениха и невесте да ступе у брак и као
залога тога ставља им се на руку прстење“.⁹ Пр-
стен који се младенцима ставља на домали прст
обично је златан и без камена. Зове се бурма, а
у неким крајевима и вѐра. Ово прстење се чува
„да остане као вечна успомена њихова обећања“.¹⁰
Бурма је, у ствари круг, па преузима, донекле, и
симболизам круга, означавајући трајност, вечност,
целину. Бурма представља и спајање, стварање
нове заједнице, стварање целовитости, испуњење
обећаног, али и нераскидивост заклетве на осно-
ву које је нова заједница склопљена.

⁹ Исто, стр. 260.

¹⁰ Лазар Мирковић, Православна литургија или на-
ука о богослужењу источне цркве, II посебни део, Свете
тајне и молитвословља, Тајна брака, Београд 1926.
стр. 133.

Сам чин венчања, као што је и разумљиво, није много опеван у нашим народним лирским песмама, али је често опевано прстеновање девојке пре него што је изведу из родитељске куће. Прстенује је посредник, најчешће девер за кога се у песми често каже:

„О бевере, злаћани прстене“.

(Вук I, бр. 85, стр. 65)

Чини се да је с прстеновањем девојке пред извођење из родитељске куће брак већ склопљен и повратка нема:

„Не дај ме, мајко, не дај ме,
паде ми соко на руку!“
„Не бој се ћерко, не бој се,
не ти је соко на руку
но ти је прстен на руку.“

(Бован I, бр. 230, стр. 134)

Или:

„Врати се, Смиљо, мајка те зове . . .“

— — — — —

„Била ме, мајко, од пређе звати
од пређе звати, кошуљу дават,
док није био прстен на руци,
прстен на руци венац на глави.“

(Вук I, бр. 56, стр. 53)

Венац на глави испрошене девојке, по коју долазе сватови, означава њено ступање у брак. Сама реч венчања долази од венца на глави младе, а у црквеном ритуалу се изједначује са круном младенаца.

Венац је, свакако, многозначан симбол. Младин венац је округлао и, вероватно, има првенствено апотропејско значење, јер круг као најсавршенији облик у природи има магијски улогу заштите од зла (демона, злих очију, болести и сл.).

Међутим, „венац на девојачкој глави симболише и сунчеву светлост, а у преносном значењу животну радост: она наставља живот породице младим нараштајем, да се огњиште не угаси и кућа не запустити“.¹¹ Но венац је многозначни симбол, с једне стране означава живот, радост, посвећење, срећу, док с друге стране означава смрт и жалост. Младин венац је и цвет девичанства, радост и живот, „али истовремено садржи и симболизам смрти као умирање старог живота и започињање новог“,¹² тј. невеста умире као девојка а раба се као жена.

Додали бисмо да венац понекад има још једно симболично значење: понекад се изједначаје са прстеном, тј. представља, као и прстен залогу дате вере. На то указује обичај да се девојци и приликом веридбе ставља венац на главу, или да се за верену девојку каже да је „под венцем“ као што се каже и да је „под прстеном“. Пристанком да јој се стави венац на главу девојка прихвата брак, као и кад узима „обиљежје“, прстен или бурму, што илуструје и ова песма:

Погледај, мори девојко!
Јели ти слика, прилика;
Ако ти није прилика,
Ўзметни венце па бежи
Да после не говориш:
Превара што ме превари
Јоште у двору мајчином.

(Вук I, сватовска бр. 7, стр. 30
Девојци и момку на прстену)

Са прстеновањем девојке и стављањем венца на невестину главу пред извођење из родитељске куће завршен је део свадбеног ритуала у коме се јавља заклетва опевана у народној поезији.

¹¹ Ш. Кулишић, П. З. Петровић, Н. Пантелић, Српски митолошки речник, „Нолит“, Београд 1970. под Венац.

¹² J. C. Cooper, An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols, London 1978. под Wreath.

И веридбени и венчани ритуал се заснива на заклетви, но она се готово подразумева, а њена формула, уколико је има, и што је веома специфично у овом случају, никад *не* садржи клетву, највероватније зато што се младој породици не жели несрећа; дакле, у случају веридбе и венчања залога дате вере није клетва, као у осталим случајевима, већ је то неки предмет, најчешће прстен. И због тога је давање, односно примање, прстена као залог дате вере веома чест мотив наших народних, љубавних и сватовских песама.

„Играч“ (Бела Вода, друга половина XIX века)

УСМЕНА КЊИЖЕВНОСТ
— ТЕОРИЈА И КОНКРЕТНА
ИСТРАЖИВАЊА

(Маја Бошковић-Stulli: Усмена књижевност некад и данас, „Просвета“, Библиотека XX век, књ. 56, Београд, 1983, стр. 320)

Међу истраживачима наше усмене народне књижевности, Маји Бошковић-Stulli припада посебно место. У току дугогодишњег бављења овом области духовне културе она је увек успевала да буде у непосредном додиру и са грађом на терену и са савременом теоријом. То је одлика врло малог броја истраживача нашег културног наслеђа, чак гледано кроз дужи временски период. Обично имамо или кабинетске научнике или пуке регистраторе грађе.

Књига „Усмена књижевност некад и данас“ састављена је од студија и чланака који су раније објављени, најчешће у периодичним публикацијама или зборницима. Она одсликава три правца истраживања: питања дефинисања усмене књижевности (1), анализа појединих жанрова (2) и трансформације фолклорних текстова данас (3). Најтемељитије урађен прилог у овој књизи јесте студија под насловом „О појмовима усмена и пучка књижевност и њиховим називима“. Овај прилог, заједно са два прилога истог аутора („Шта је усмена књижевност“, објављено у књизи „Повијест хрватске књижевности“, књ. 1, Загреб, 1978, и „Народна предаја — Volksage — камен спотицања у подјели врста усмене прозе“, објављено у књизи „Усмена књижевност као умјетност ријечи“, Загреб, 1975), представља окосницу њеног теоријско-методолошког погледа на изучавање ове области народне културе.

Љ. Р.

„Дечак“ (Бела Вода, друга половина XIX века)

(Боко Стојичић: *Сјај разговора. Народне изреке. Издање: „Градина“ — Ниш, „Јединство“ — Приштина, „Светлост“ — Крагујевац, 1983, стр. 170*)

У новопокренутој едицији књига о народној култури и стваралаштву (која, додуше, још није добила назив), као друга књига ове серије, изашла је збирка народних изрека под насловом „Сјај разговора“, коју је припремио књижевник из Београда — Боко Стојичић.

Осим предговора (*Народне изреке — трајна лепота мудрости и чаролија говора*), који је написао приређивач, ова књига садржи 6307 примера говорних творевина, које су идентификоване као изреке. Ова збирка је настала као резултат вишегодишњег записивања и занимања Боке Стојичића за ову врсту паремиолошких облика. Примери су дати азбучним редом.

Ова збирка изрека вишеструко је значајна: а) даје доста комплетно стање у савременом говору активних фразеолошких јединица; б) то је драгоцен грађа из домена културе наших народа (она одражава концепте мишљења и расуђивања који се налазе у устаљеним језичким формулама); в), изреке, када се несазнајно преносе, тј. њихова смисаоност се не опажа по деловима, него само у целини (уз које се често додаје у говору „како се каже“), преносе врло архаичне представе и драгоцен су грађа за реконструкцију разграђеног митско-религијског система; г) даје могућност посматрања путева преносног и поетског изражавања, итд. •

До сада није била пракса да се изреке издвајају од пословица у виду посебних збирки. Разлог томе лежи у сличној улози коју ове форме имају у говору, а то је, да га учине изражајнијим и сликовитијим. Други разлог неиздвајања јесте питање спровођења критерија разликовања: изреке су отворене реченице за чије разумевање је неопходан говорни контекст, тј. он их допуњује, док пословице имају синтаксичку довршеност и функ-

ционишу обично као судови. Изреке су ближе конкретном језику и теже су преводљиве од пословица на друге језике.

Мада Б. Стојичић у предговору књизи истиче разлике између изрека и пословица у самој грађи тај критериј не спроводи доследно. Нпр. „Од магарца не можеш направити тркаћег коња“ (стр. 111) јесте варијанта пословице која има одговарајуће облике код других народа (енглески: „Нећеш направити свилен новчаник од свињског увета“; турски: „Не можеш од магарца направити коња ако му одрежеш уши“ итд.). То исто важи и за примере: „Једног Турчина вежи и стави у тамницу, а са другим седи и пиј, што ти мисли онај у тамници, то ти мисли и онај за столом“ (стр. 71), „Крпеж држи кућу, али не може воду“ (стр. 81), „Лакше је камен уз брдо ваљати, него с лудим разговарати“ (стр. 83), „Тешко вуку кога птице хране и јунаку кога жене бране“ (стр. 150) итд.

Друго дискутабилно питање јесте убрајање појединих израза који се састоје од једне речи, и који имају неко експресивно значење, у фонд изрека. Нпр.: *бескичмењак, ветрогоња, ветропир, врдалама, боја, жутокљунац, испичутура, ладолеж, лактарош, њушкало, намештаљка* итд. Све су то лексеме које констатују речници (неке се налазе и у Вуковом речнику) и оне, као и многе друге речи, могу у говору имати преносна и експресивна значења. То исто важи и за ознаке типа: *Алајбегова слама, баба жвакуша, бела врана, бела куга, божји прст, виша сила, врбов клин, глупи Август, гола истина*, као и многе друге наведене у овој књизи. Све оне означавају један појам и стоје самостално у лексичком систему језика (њима није потребан никакав говорни контекст као допуна или објашњење). Оваквим ознакама одговарају неекспресивне ознаке типа: *поштанско сандуче, кућињска крпа, народна скупштина* итд.

Такође, питање које није ваљано решено у књизи, јесте варијантност изрека. Сигурно не могу да стоје као различите изреке овакви примери: „Као да их је на рог скупљао“ (стр. 76), „Као да су их на рог скупљали“ (стр. 77), „Ко да су их на

рог скупљали“ (стр. 78); или, „Навалили ко говеда на ћуприју“ (стр. 90), „Навалио ко говеда на ћуприју“ (стр. 91), или, „Није пао шећер у воду“ (стр. 104), „Није шећер пао у воду“ (стр. 105), или, „Ни пас с маслом не би појео“ (стр. 106), „Пас с маслом не би појео“ (стр. 119), или, „Нисам му држао свећу“ (стр. 106), „Нисам јој држао свећу“ (стр. 106) и сл. Требало би изабрати један облик, а, евентуално у напомени, указати на друге варијанте.

На крају, једна препорука за наслов књиге. Ако се овом књигом формира едиција књига о усменом народном стваралаштву онда је погодније да у наслову књиге буде предмет који књига третира (у овом случају то су *народне изреке*). Наслов „Сјај разговора“ погоднији је за предговор књизи, мада је ближе стварности живота изрека ознака „сјај говора“, јер, многи монолози (нпр. говори народних трибуна) обилују изрекама (значи, изрека не подразумева обавезно активно говорно суделовање слушаоца).

Ове примедбе не умањују значајност ове обимне збирке паремиолошких облика.

Љ. Раденковић

ИСТОРИЈА И КУЛТУРА ЗАПЛАЊА

(Др Драгољуб Симоновић: ЗАПЛАЊЕ. Природа, историја, етнографија, друштвено-економски развој, породица, народне песме. Издавачи: „Градина“ — Ниш, „Народна књига“ — Београд, Етнографски институт САНУ — Београд, Ниш, 1982, стр. 874 + већи број илустрација)

Заплање је географски назив за област која се пружа југоисточно од Ниша. Испуњава је брдско-планински масив, а становништво се одвајкада бавило сточарством и земљорадњом. Овде су се задржале архаичније црте староштокавског говора (тзв. сврљишко-заплањска зона). Такође, народ овога краја све до данас сачувао је древне облике традицијске културе.

Обимна књига Драгољуба Симоновића *Заплање*, доноси драгоцену грађу о природи, историји и народном животу овог дела Србије, која нема само регионални значај, већ пружа могућност за шире компарације и анализе. Од посебног значаја јесу историје породица овога краја и записи народних песама.

У овој књизи дато је 536 записа народних песама, а од тога епских и епско-лирских 41 пример. Аутор је лирске песме поделио на следеће групе: лазаричке, митолошке и обредне, сватовске, овчарске и козарске, жетелачке, седењачке, љубавне, припевке, задружне (породичне), различне, војничке, партизанске и дечје.

Књига је још снабдевена и Речником мање познатих речи, Списком литературе, Регистром (лична имена и географски називи) и резимеима на енглеском, руском и француском језику.

Један потпунији регистар реалија сигурно би олакшао коришћење ове разноврсне грађе.

Љ. Р.

ЛЕТОПИС КАО ИСТОЧНИК НАРОДНОГ СТВАРАЛАШТВА

(Марија Клеут: Лирске народне песме у Летопису Матице српске. Издање: Матица српска, Одељење за језик и књижевност, Нови Сад, 1983, стр. 84)

Велики значај који је, у току своје дугогодишње делатности, имао Летопис Матице српске у Новом Саду, до сада је у више наврата истицан. Пре неколико година професор Недић обратио је пажњу и на једну делатност Летописа која није била довољно позната, а то је, да је Летопис објављивао и записе усменог народног стваралаштва. Да су ти записи итекако важни, показује и књига Марије Клеут која доноси 115 примера лирских народних песама, за ову прилику и посебно разврстаних по групама (према широко распрострањеној класификацији). У првој групи (обредне и обичајне песме) дато је 10 коледарских, 67 сватовских и једна почашница; у другој групи (последичке песме) дата је једна песма; у трећој групи (верске песме) једна песма је разврстана у митолошке, две у хришћанске и једна у слепачке; четврту групу чине љубавне песме (укупно 26) и, пету групу (породичне) чине четири песме, од којих је једна војничка.

Осим грађе, ова књига садржи и информативан предговор М. Клеут (О лирским народним песмама у Летопису Матице српске), затим нужне напомене и белешке о појединим песмама као и регистре.

Било би изузетно корисно за познавање наше народне културе када би се на овај начин објавили примери народног стваралаштва и из других часописа (нпр. из Гласника Земаљског музеја у Сарајеву, Српског етнографског зборника, Развитка итд.).

Љ. Р.

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ У ЛЕТОПИСУ

(Миодраг Матицки: Епске народне песме у Летопису Матице српске. Издање: Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Нови Сад, 1983, стр. 180)

Ова књига доноси 46 епских песама које су, у току дугогодишњег излажења Летописа Матице српске, штампане на његовим страницама. Од посебног значаја јесу Напомене приређивача ове књиге, Миодрага Матицког, јер је у њима дато низ занимљивих података о историји датог варијантног облика песме, као и нека тумачења.

У Предговору књизи, приређивач је поменуо иницијативе које су покретане од краја прошлог века па до данас о издавању народних песама које су записане ван Вукове збирке, а које су растурене по тешко приступачним публикацијама (календари, часописи и листови који су давно престали да излазе и сл.), или се пак чувају као рукописне збирке. Ове иницијативе су покретане у Српској академији наука, али до једне капиталне библиотеке усмене народне књижевности, није се дошло.

Песме у овој књизи нису класификоване, а нису ни навођене по хронолошком реду објављивања, што, свакако, обавезује приређивача да укаже на критериј кога се држао у прављењу збирке.

Љ. Р.

(Иван Чоловић: *Књижевност на гробљу*. Збирка нових епитафа. Издање: „Народна књига“, Библиотека „Грифон“, Београд, 1983, стр. 154)

Иван Чоловић је у више својих садржајних радова разматрао питање писаних фолклорних творевина — епитафа, тужбалица, новинских читуља итд., дајући им назив „дивља књижевност“. Овај назив има двоструко значење: с једне стране одређује предмет истраживања као књижевност супротну, или пак различиту, од уобичајеног поимања тог појма; с друге стране, назив асоцира на појам који је увео Леви-Строс — „дивљу мисао“.

Пошто је претходно пописао епитафе са београдских гробаља као и неких из околине Београда, Чоловић утврђује да се они стварају под утицајем старих надгробних натписа и усмених тужбалица, као и народне, новокомпоноване и уметничке књижевности. Тако се, на чудан начин, усмена и писана реч сусрећу и комбинују, стварајући посебан фолклорни жанр. Чоловић с правом закључује да се овде ради о фолклорном процесу јер он и дозвољава непоштовање ауторства, прекрајање туђих текстова по својој мери — пошто је језик колективна својина, све творевине језичког карактера, такође се схватају као колективне.

Већи део књиге „Књижевност на гробљу“ посвећен је тумачењу односа епитафа према областима где он налази своју идејну основу, али разматрана су и питања функционисања епитафа, њихове језичке основе и стила, итд. У другом делу књиге дати су записи епитафа (124 записа).

Љ. Р.

ПЛЕТИВО ЗАВИЧАЈНО ВУКЕ АНДРИЋ

(Вукосава Андрић: Плативо, „Багдала“, Крушевац,
1983, стр. 62)

Издавачка кућа „Багдала“ издала је прву збирку песама Плетиво наше расковничарке Вукосаве Андрић из Велике Дренове. Они који су блиски овој песникињи знају је као скромног житеља коме је сваки иступ у јавности представљао велики напор па је и то један од разлога што јој збирка није раније угледала свет.

Поменута књига садржи 66 песама раздeљених у три циклуса: Признања, Ликови и Ведрине и сенке. Све њене песме могу се сврставати у неколико тематских кругова. Најбројније су песме у које је Вукосава уткала своју личну и породичну судбину, затим оне у којима је испевала боје и звукове свог моравског завичаја и на крају би дошле љубавне.

Кроз песме о Вукосавином породичном удесу протеже се један гајтан туге оплемењен снажном емоцијом. Жал за несталим животима, сведоцима једног лепог али неповратног времена детињства и породичне среће, песникиња дочарава сликом пустих вртова и градина детињства где „коров мирише“. Зато у таквим њеним песмама

кроз пукотине времена
допире плач детињства
стижу румени гласови туге.

(„Жеља“)

У песмама завичајним, посвећеним родној Дренови, пољима и Морави, за разлику од оних друкчије тематике, све кипти од ведрих наздравица, раскошних слика дугиних боја и звонке „вечерње песме цврчка“. Како и не би кад је ту — у изворишту њених надахнућа — где „јате се / грлице детињства“ и „Морава росом сипи“ оставила „колевку снова“. У Дренови, којој усхићено

тепа „само твоје ноћи / беље су од моје црнине“
Вукосавини „Дани белином трају / нижу се грив-
не / бескрајне лепоте“. Такве песме (има их укуп-
но шест) недвосмислено говоре о једној чврстој
љубави и оданости завичају где још живе преде-
ли детињства и успомена. И кад јој дође да Дре-
нову заборави нема снаге за то —

не могу
без уморних жеталачких дана
не могу без плаветног
спокојства
твојих улица.

(„Завичају“)

Има у овој збирци неколико исповедних песама
(„Животопис“, „Има дана“, „Познајем“) које су
Вукосавини лирски ауторитети. У песми „Позна-
јем“ за себе каже: „Путник сам / на путу леде-
ном“ јер „напред корачам / назад ноге газе“. У
њеном животу све пролази само „бол оста трај-
но“:

Пустињо
твоја сам
беживотна биљка
живот у мени
живи тајно.

(Познајем“)

У малобројним љубавним песмама Вукосаве Анд-
рић има патријархалне уздржаности и тајанства.
И кад поверује у љубав брзо се повлачи:

Варка је то
на путу мом
туга је у мени

(Безимена песма)

Из неколико песама о муци песничког стварања
може се сагледати њено схватање поезије. За њу
је песма „истина бола“, „рањена птица“ и зато
јој каже „рађам те болом / боле без јаука“. Она

је за њу утеха у злим удесима јер јој је „поље распевала“, „корен ојачала“ ...

Иако без књижевнотеоријског образовања Вукосава Андрић је умела самоучки у низу живописних поетских слика и израза да се искаже као вртан познавалац и ткалац поетскога ткива. Она зна да види кад „облак сакри дугу / зелене скуте / луга / закопча / тишина“ („Предзнак“), „кад се пчеле роје / из кошнице сунца“ кад у трену низ Дрину „сунце просу кошару злата“, „кад се ноћ окити цветовима месечине“. Зна да чује „кад ветар данима опело држи“, кад су „зрикавци песмом / освештали вече“ а о себи уме животописно да проговори „жњех звездана поља / гризох окрајак неба“, „запролећиле у мени ласте“ ...

У збирци „Плетиво“, чији нас наслов подсећа на Пенелопу и њено плетиво, могу се уочити сва душевна расположења и преображења песникиње Вукосаве Андрић, заточнице моравског завичаја, са којом је наша књижевност добила још једну следбеницу Јефимије.

Велибор Лазаревић

3 РАСКОВНИК

- Станко Опачић-Баница: Народни обичаји Срба на Кордуну
Свадебни обичаји
Погребни обичаји
Божјини обичаји
Бурђевдански обичаји
Казивање Веда Јована Опачића о крсној слави
Стара народна вјеровања на Кордуну
- Бројанице. Записи из јужне Србије (Момчило Златановић)
- Успаванке. Из Поморавља (Мирослав Дмитријевић)
- Народне приче из Херцеговине (Славко Ацић)
- Народне приче о вештицама. Из Лока у Бачкој (Лука Кецман)

73 ВУКОВИМ ТРАГОМ

- Станко Опачић-Баница

77 СВЕДОЧЕЊА

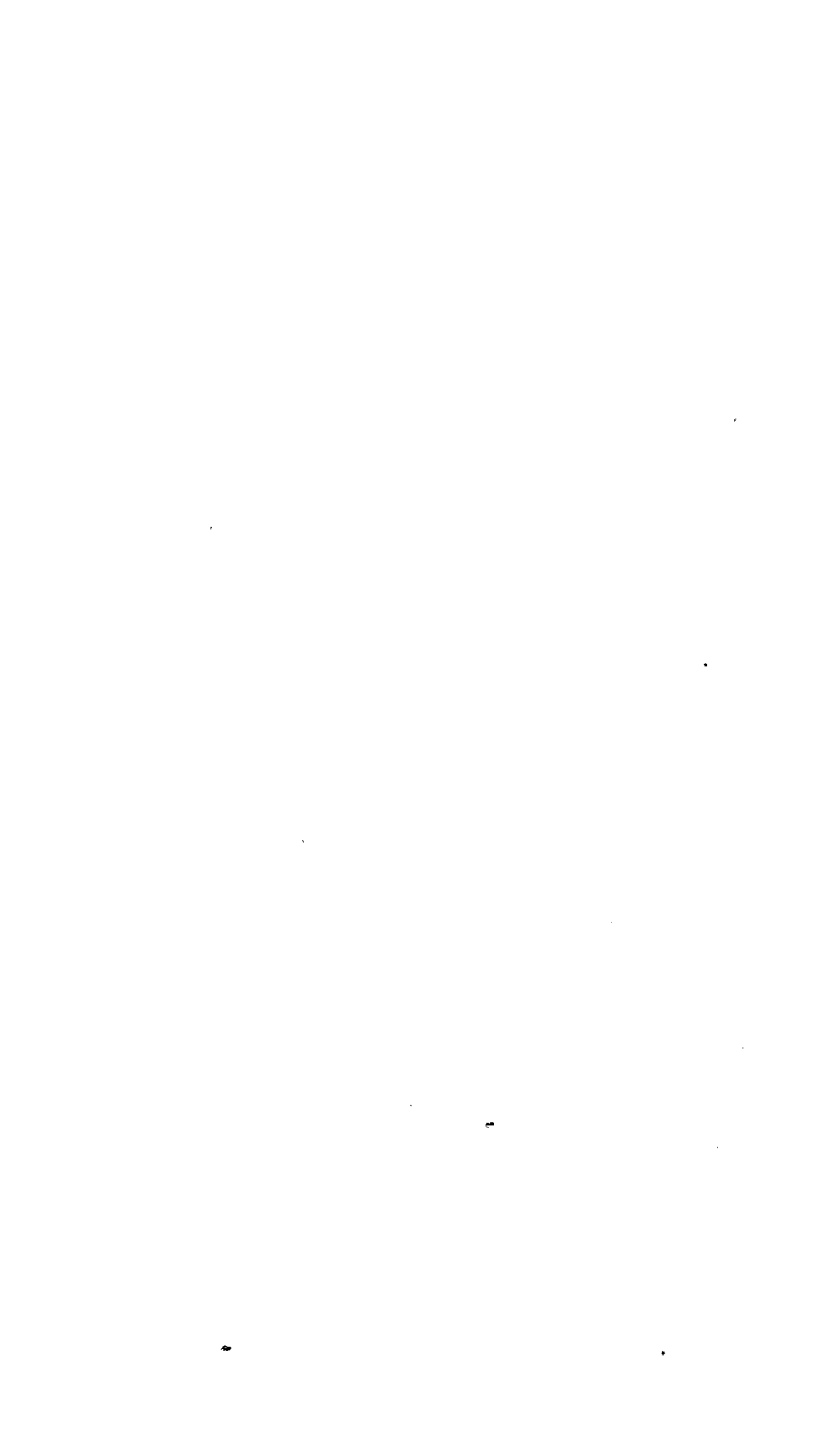
- Казивање Пере Лазића из Белобрешке у Румунији (Миле Томић)

89 РАСПРАВЕ

- Јован Ф. Трифуновски: Двоверство у струмичком крају
Ласта Баповић: Заклетва у народним љубавним и сватовским песмама

105 ОДЗИВИ

- Усмена књижевност — теорија и конкретна истраживања (Љ. Р.)
Народне изреке (Љ. Р.)
Историја и култура Запања (Љ. Р.)
Летопис као и изворник народног стваралаштва (Љ. Р.)
Епске народне песме у Летопису (Љ. Р.)
Епитафи (Љ. Р.)
Плетиво завичајно Вуке Андрић (Велибор Лазаревић)

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Милорад Брвинац

Драгиша Витошевић
Милован Данојлић
Јован Деретић
Гвозден Јованић (потпредседник)
Лала Јевтовић
Цвета Котевска
Вера Колаковић
Тања Крагујевић
Пеђа Милосављевић
Радослав Миросављевић
Радојко Николић
Видак Перић
Раденко Станић (председник)
Момчило Тешић
Божидар Тимотијевић

На насловној страни
„Петар“ Ивана Рабузина

Корице и опрема
Радоја М. Кавезића

Ликовни прилози
Станко Опачић Ђаница:
Гробља на Кордуну
Велибор Лазаревић:
Надгробни споменици

